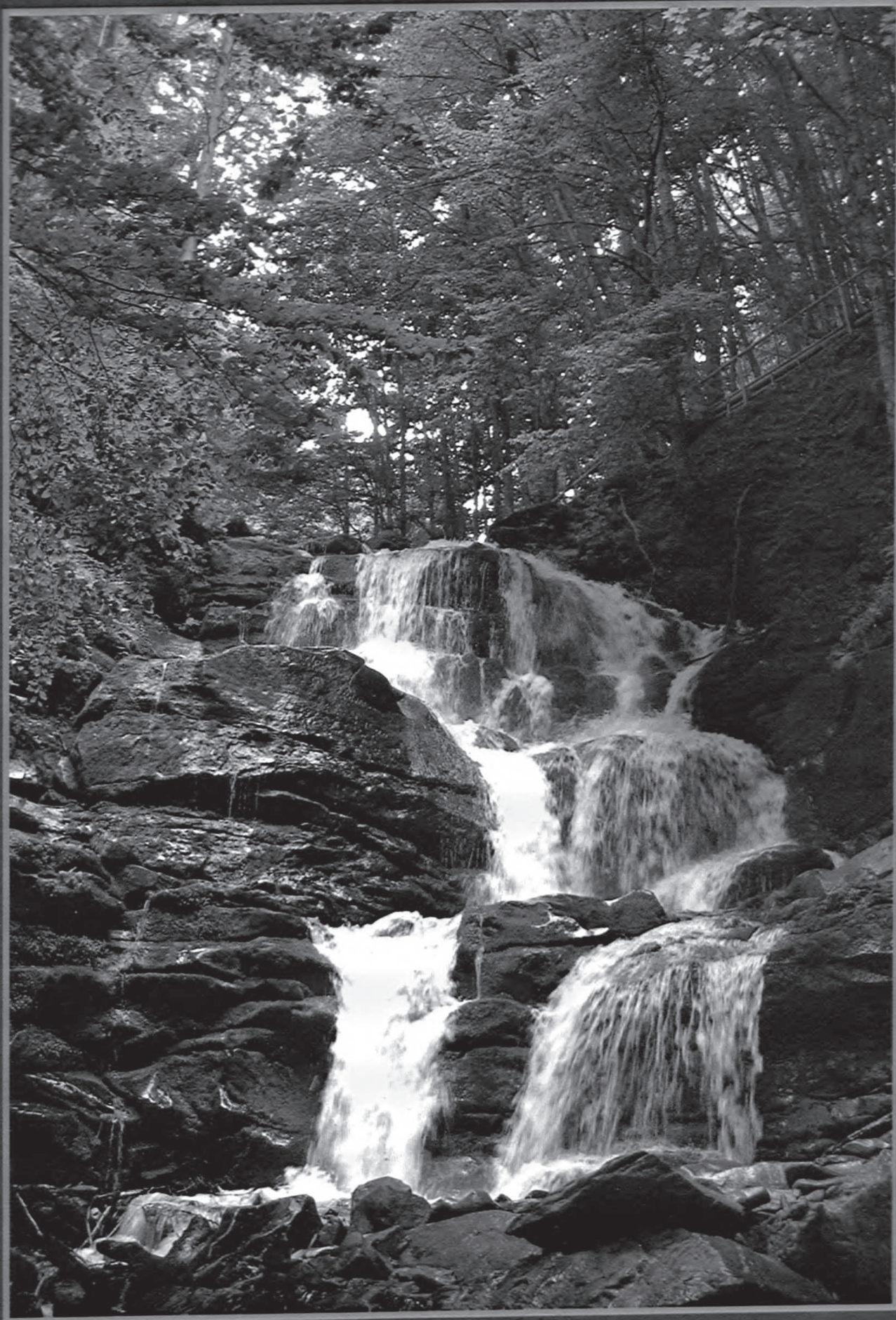

Kárpátalja

KÁRPÁTALJA

Szerkesztette

BARANYI BÉLA

Magyar Tudományos Akadémia
Regionális Kutatások Központja

•

Dialóg Campus Kiadó

Pécs–Budapest, 2009

A könyv megjelenését az Első Magyar Földgáz- és Energiakereskedelmi és Szolgáltató Kft. támogatta.

Szerzők

BARANYI BÉLA (Bevezetés, XII.3., XII.6. fejezet); BERGHAUER SÁNDOR (VIII.2.3., IX. fejezet); BRENZOVICS LÁSZLÓ (II.2., XIV. fejezet); CSOMA ZOLTÁN (III.1.6., III.2.2.2. fejezet); DANCs LÁSZLÓ (I. fejezet); DARCSI KAROLINA (XIII. fejezet); FILEPNÉ NAGY ÉVA (XII.3.2.2. fejezet); FODOR GYULA (V.1, V.2., V.3., V.5., VIII.2.1. fejezet); GÖNCZY SÁNDOR (III.1.2., VII.2.2., VII.2.7., VII.2.9., VII.2.11. fejezet); GULYÁS LÁSZLÓ (II.1. fejezet); IZSÁK TIBOR (III.1.3., III.2.1., VII.2.1., VII.2.3., VII.2.6., VIII.1.; VIII.2.2. fejezet); JAKAB LAJOS (V.4. fejezet); KÉSZ BARNABÁS (X.4. fejezet); KISS ÉVA (VIII.3., XII.1., XII.2., XII.4., XII.5., XIV. fejezet); KOHUT ERZSÉBET (III.1.7. III.2.2.3. fejezet); MOLNÁR D. ISTVÁN (IV.1.1., IV.1.3., IV.1.4., VI.2.2., VI.2.3., VI.3.2., VI.3.3., VII.2.4., VII.2.10., VII.2.13. fejezet); MOLNÁR JÓZSEF (III.1.1., III.1.4., III.1.5., III.1.9., III.2.2.1., III.2.2.4., IV.1.2., IV.1.3., IV.1.4., IV.1.5., IV.1.6., IV.2., VI.1., VI.2.1., VI.2.4., VI.3.1., VI.3.4., VI.3.5., VII.1., VII.2.5., VII.2.8., VII.2.12. fejezet, Függelék); OROSZ ILDIKÓ (X.1., X.2., X.3., XI. fejezet); ZSELICZKY ISTVÁN (III.1.8., III.2.2.3. fejezet)

Lektorálta

FILEP GYULA főiskolai tanár, Nyíregyházi Főiskola

SOÓS KÁLMÁN rektor, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola

© Magyar Tudományos Akadémia

Regionális Kutatások Központja, 2009

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

TARTALOM

Ábrajegyzék.....	12
Táblázatok jegyzéke	15
Bevezetés.....	19

I. FEJEZET

UKRAJNA TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETE

1. Makrogazdasági jellemzők	25
2. A gazdasági-társadalmi viszonyok sajátosságai Ukrajnában	33
2.1. Demográfiai tendenciák, a népesség területi és strukturális jellemzői	33
2.2. A gazdasági területi megoszlás és szerkezete	41
2.3. Speciális gazdasági övezetek és kiemelt fejlesztési területek	49
2.4. A humán erőforrások néhány regionális sajátossága	52
3. A területfejlesztés intézmény- és eszközrendszere	55
3.1. Törvényi és jogi szabályozás	55
3.2. A regionális politika intézményi keretei Ukrajnában	59
3.3. Az ukrán közigazgatási rendszer és a területpolitika regionális szintjei	60
3.3.1. Központi (nemzeti) szint.....	62
3.3.2. Makrorégiók	62
3.3.3. Megyei/regionális szint.....	63
3.3.4. Járások (szubregionális szint)	64
3.3.5. Települési önkormányzatok (helyi szint)	64

II. FEJEZET

KÁRPÁTALJA TÖRTÉNETE

1. Kárpátalja 1918 előtt.....	65
1.1. Az Északkelet-Felvidék a honfoglalástól a kiegyezésig	65
1.2. Az Északkeleti-Felvidék gazdasága a dualista korszakban.....	71
1.2.1. A gazdasági élet általános jellemzése	71
1.2.2. A hegyvidéki akció	72
2. Kárpátalja történetének korszakai és gazdasági-társadalmi helyzete a XX. században	75
2.1. Ruszka–Krajnai Autonóm Terület, 1918. december 25.– 1919. szeptember 10.	75
2.2. Podkarpatszka Rusz, 1919–1938	78
2.3. Kárpáti Ukrajna, 1938. október–1939. március	83
2.4. Kárpátalja terület, 1939. március–1944. október	87
2.5. Kárpátontúli Ukrajna, 1944. október–1945. június.....	93

2.6. Az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság Kárpátontúli területe, 1945. június–1991. augusztus	95
2.7. A Kárpátontúli terület a független Ukrajna keretei között	101

III. FEJEZET TERMÉSZETI KÖRNYEZET

1. Természeti áttekintés, tájszerkezet.....	107
1.1. Földrajzi fekvés.....	107
1.2. Földrajzi viszonyok, domborzat.....	108
1.3. Ásványi kincsek	118
1.3.1. Általános jellemzés	118
1.3.2. Tüzelőanyag ásványi kincsek	119
1.3.3. Fémek ásványi kincsek.....	120
1.3.4. Nemfémek ásványi kincsek.....	121
1.3.5. Ásvány- és termálvizek.....	122
1.4. Éghajlati viszonyok.....	123
1.5. Vízrajzi adottságok	130
1.6. Talajviszonyok	140
1.7. Természetes növényzet	143
1.7.1. Síkvidéki planár régió.....	144
1.7.2. Előhegyi (kollin) régió.....	145
1.7.3. Középhegységi (szubmontán) régió.....	145
1.7.4. Hegyvidéki (montán) régió.....	146
1.7.5. Alhavi (szubalpin) régió.....	146
1.7.6. Gyephegy (alpin) régió.....	147
1.8. Állatvilág.....	147
1.9. Tájszerkezet	151
2. Természetvédelem, környezetvédelem	154
2.1. Természetvédelmi területek	154
2.2. Környezetvédelmi kérdések a régióban	158
2.2.1. A levegő és a vizek szennyezése	159
2.2.2. Talajdegradáció.....	160
2.2.3. Veszélyeztetett növény- és állatfajok.....	161
2.2.4. A természeti táj átalakítása	162

IV. FEJEZET NÉPESSÉG

1. Népmozgalom.....	164
1.1. A népességszám történeti alakulása	164
1.2. A népesség száma és területi elhelyezkedése napjainkban	174
1.3. A természetes szaporodás	176
1.4. Vándormozgalom.....	180

1.5. A népesség nemek szerinti összetétele.....	184
1.6. Családi állapot.....	186
2. A népesség összetétele.....	187
2.1. A népesség nemzeti és nyelvi összetétele	187
2.1.1. Nemzeti összetétel	187
2.1.2. A nemzeti összetétel területi sajátosságai	193
2.1.3. Anyanyelvi összetétel	200
2.2. Vallási megoszlás.....	207
2.3. Iskolázottság	209

V. FEJEZET HUMÁN ERŐFORRÁSOK

1. Kárpátalja humán erőforrásainak jelenlegi helyzete	215
1.1. Gazdasági aktivitás és foglalkoztatottság.....	215
1.2. Az iskolai végzettség területi eltérései	216
2. A felsőfokú humán erőforrás-képzés helyzete.....	219
2.1. Felsőoktatási intézmények	219
2.2. A kárpátaljai felsőoktatás nyelvi és nemzetiségi megoszlása	224
2.3. Migráció a felsőoktatásban	227
3. Munkaerő-piaci adottságok.....	233
3.1. Munkaerő-ellátottság és munkanélküliség	233
3.2. Munkahelyi ingázás	234
4. A humán erőforrás minőségét befolyásoló néhány tényező.....	235

VI. FEJEZET TELEPÜLÉSRENDSZER

1. Alapadottságok	239
2. Városhálózat	239
2.1. Az urbanizáció folyamata	239
2.2. A megye városai	241
2.3. Városi típusú települések	245
2.4. Szuburbanizáció és szuburbán települések	250
3. Faluhálózat.....	252
3.1. A falvak csoportosítása lakosságszám szerint.....	252
3.2. A falvak morfológiai típusai	255
3.3. Óriásfalvak.....	260
3.4. Magyarlakta falvak Kárpátalján.....	262
3.5. A falvak fejlődési perspektívái.....	267

VII. FEJEZET KÁRPÁTALJA JÁRÁSAI

1. Beregszászi járás	269
2. Huszti járás	274
3. Ilosvai járás	276
4. Munkácsi járás	278
5. Nagybereznai járás.....	281
6. Nagyzölösi járás.....	283
7. Ökörmezői járás	286
8. Perecsenyi járás.....	287
9. Rahói járás	289
10. Szolyvai járás.....	291
11. Técsői járás	293
12. Ungvári járás.....	295
13. Volóci járás.....	298

VIII. FEJEZET KÁRPÁTALJA GAZDASÁGA

1. A gazdaság fejlődésének általános tendenciái	301
2. A gazdasági ágazatok jellemzői.....	303
2.1. Ipar	303
2.1.1. Általános jellemzők	303
2.1.2. Nehézipar, erdő- és fafeldolgozó ipar	307
2.1.3. Könnyű- és élelmiszeripar	313
2.1.4. Ipari vállalkozások	316
2.2. Kárpátalja mezőgazdasága	320
2.2.1. A mezőgazdasági termelés általános jellemzése.....	320
2.2.2. Mezőgazdasági termelés és értékesítés	324
2.3. Kereskedelem, külkereskedelem.....	328
2.3.1. Kereskedelem	328
2.3.2. Külkereskedelmi tevékenység	330
3. Kárpátalja logisztikai, közlekedési helyzete	332
3.1. Kárpátalja közlekedése, kommunikációs infrastruktúrája.....	332
3.2. A kárpátaljai logisztikai klaszter	335

IX. FEJEZET TURIZMUS

1. Ukrajna turistaforgalma	337
2. Ukrajna turizmusa országos összevetésben	339
3. Turisztikai vonzerők és termékek	340
3.1. Természeti erőforrások, vonzerők.....	341

3.2. Ember alkotta vonzerők, kulturális erőforrások	343
3.3. Falusi turizmus.....	345
3.4. Egészségturizmus.....	346
4. Turistaforgalom	350
5. Kereskedelmi szálláshelyek Kárpátalján.....	352

X. FEJEZET KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG

1. A terület regionális kulturális identitásának kérdései	354
1.1. Az identitást befolyásoló történelmi-gazdasági tényezők	354
1.2. A regionális identitás megnyilvánulásának formái	357
1.3. A régióban élő magyarok identitásának kérdései.....	361
1.4. Tolerancia, intolerancia kérdése a régióban	363
1.5. A vallási identitás és szerepe a regionális identításban.....	365
2. Nyelvismeret a régióban	367
2.1. Az anyanyelv ismerete	368
2.2. A környezeti nyelv ismerete.....	371
2.3. Az idegen nyelvek ismerete	372
3. Kulturális élet, kulturális fogyasztás	373
3.1. Színházi élet.....	373
3.2. A zenei élet hivatásos terei.....	377
3.3. Mozi.....	380
3.4. Könyv és könyvtár	382
3.5. Média, médiafogyasztás.....	386
4. Tájak változatossága, hagyományok gazdagsága, népi kultúra	392
4.1. Bevezető gondolatok.....	392
4.2. Tájak, hagyományok.....	394
4.2.1. Az ungi táj	394
4.2.2. Az unikális Nagydobrony	397
4.2.3. Munkács környéke.....	399
4.2.4. A beregi táj	400
4.2.5. A vízi világ – Szernye-mocsár	402
4.2.6. Tiszán innen, Tiszán túl – Ugocsa	405
4.2.7. Egy falunyi Szatmár – Nagypalád	408
4.2.8. A Tisza-völgy – a magyarság végvára.....	410
4.2.9. Aknaszlatina – a sóra épült település	413
4.2.10. Gens fidelissima – ruszinok és ukránok.....	415

XI. FEJEZET OKTATÁS, KÉPZÉS

1. Az anyanyelvű/anyanyelvi oktatás helyzete az ukrán oktatáspolitikai trendek függvényében.....	421
1.1. Oktatásstratégiai kérdése.....	421
1.2. Az oktatási rendszer jogi keretei	424
2. A kárpátaljai oktatási hálózat szerkezete, sajátosságai	428
2.1. Iskola előtti nevelés.....	428
2.2. Közoktatás.....	431
2.2.1. A közoktatás helyzete és változása	431
2.2.2. A magyar szórványok oktatási helyzete.....	441
2.3. Felsőoktatás.....	444
2.3.1. A felsőoktatási intézmények hálózata a régióban	444
2.3.2. Magyarok a felsőoktatásban	450

XII. FEJEZET HATÁR MENTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

1. Az európai integrációs folyamatok új kihívásai.....	454
2. Határ menti együttműködés eredményei Ukrajnában és Kárpátalján	457
3. A magyar–ukrán határ menti együttműködés	462
3.1. A határon átnyúló kapcsolatok jellege	463
3.2. Az interregionális együttműködés intézményi keretei	469
3.2.1. Eurorégió (nagyrégió) – Kárpátok Eurorégió	469
3.2.2. A határ menti együttműködés egy újabb területe: magyar–román–ukrán interrégió.....	474
3.2.3. Új euroregionális szerveződések – kistrégiók és egyéb inter-regionális együttműködések	482
3.3. Határforgalom	483
4. A magyar–ukrán határ menti együttműködés újabb jelei.....	489
5. A magyar–ukrán határtérség fejlesztési prioritásai	491

XIII. FEJEZET POLITIKAI SZERKEZET ÉS KÖZIGAZGATÁS

1. A független Ukrajna létrejötte.....	493
2. Kárpátalja Ukrajna függetlenségének időszakában – az elvesztett autonómia ügye.....	495
3. A független Ukrajna államberendezkedése.....	499
3.1. Ukrajna elnöke	499
3.2. Ukrajna Legfelsőbb Tanácsa.....	500
3.3. A miniszterelnök.....	500
3.4. Az ukrán választási rendszer alakulása	500

3.5. Az ukrán közigazgatás szerkezete.....	502
3.6. Reformelképzelések az ukrán közigazgatásban	504
4. A kárpátaljai magyarság helye az ukrainai politikai palettán.....	506

XIV. FEJEZET

KÁRPÁTALJA FEJLESZTÉSÉNEK STRATÉGIAI IRÁNYAI

1. Fejlesztési célok – a regionális és országos érdekek összehangolása	510
--	-----

Irodalom	514
Magyar–ukrán földrajzi mutató	533
A kötet szerzői.....	541

Összességében a családi állapot mutatói 2001-ben Kárpátalján egyértelműen kedvezőbbek, a megfelelő ukrainai átlagoknál. Ezt részben a kedvezőbb demográfiai mutatók – a kisebb halandóság, a fiatalabb korosztályok magasabb aránya stb. – magyarázzák. Ennél is fontosabb azonban a kárpátaljaiak magyarok – és ukránok – hagyományos családcentrikus szemlélete, ami a válások jóval alacsonyabb arányában is kifejeződik. Hozzáteve mindehhez, hogy Kárpátalja népességének a demográfiai mutatói általában véve is kedvezőbbek az összukrainai és a magyarországi megfelelő jelzőszámokénál, ám az egész Európát jellemző negatív tendenciák (születésszám csökkenés, elöregedés stb.), ha némi késéssel is, de itt is éreztetik a hatásukat.

2. A népesség összetétele

2.1. A népesség nemzeti és nyelvi összetétele

2.1.1. Nemzeti összetétel

A 2001. évi népszámlálás megerősítette, hogy Kárpátalja népességének egyik alapvető vonása a *soknemzetiségűség*. A megyében az említett népszámlálás alkalmával összesen több mint száz nemzetiség képviselőit vették számba (A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003). Ám közülük csak nyolc aránya haladta meg az össznépességben belül a 0,1%-ot (14. táblázat).

Kárpátalja összlakossága a két utolsó népszámlálás között eltelt 13 évben (nem tévedés, mert az 1989. évi januárban, a 2001. évi decemberben volt) enyhén, 0,7%-kal emelkedett. Ez idő alatt a megye legszámosabb nemzete, az ukrán gyarapodása meghaladta az összlakosságét, ami jelentkezett az azon belül elfoglalt arányának 78,4%-ról 80,5%-ra történő emelkedésében is. Az ukránok gyarapodásában a természetes szaporodás volt az első számú tényező, de hozzájárult ehhez némi asszimilációs nyereség is, elsősorban az oroszoktól (reasszimiláció), míg a negatív migrációs mérleg a lélekszám növekedése ellen hatott (36. ábra).

Kárpátalján 2001-ben 151,5 ezer fő magyar ajkú lakos élt, ami az ukrain magyarság (156,6 ezer fő) 96,8%-át tette ki. A Kárpátokon túli magyarság a nagyobb városokban él szórványként, és túlnyomórészt kárpátaljai gyökerű. Az utolsó két népszámlálás között a kárpátaljai magyarság lélekszáma 4,2 ezer fővel (2,7%-kal) csökkent, a megye összlakosságán belüli aránya pedig 12,5%-ról 12,1%-ra módosult, jóllehet elemzők szerint ez a változás egy lehetséges forgatókönyvnek megfelelően zajlott, hiszen jelentős asszimilációs veszteséggel nem is számolva, a magyarság számának mintegy tízezer fővel való csökkenése volt prognosztizálható korábban (Horváth, 2003).

13. táblázat

*A 15 éven felüli népesség családi állapot szerinti összetétele Kárpátalja közigazgatási egységeiben
a 2001-es népszámlálás adatai alapján, %*

Megnevezés	Férfi				Nő			
	házas, vagy együtt él	nőtlen	özvegy	elvált, vagy külön él	házas, vagy együtt él	hajadon	özvegy	elvált, vagy külön él
Ukrajna	64,6	24,3	3,9	6,8	54,0	16,1	19,2	10,4
Kárpátalja	66,3	26,8	3,3	3,6	60,2	16,7	17,3	5,8
Beregszász város	65,9	25,4	3,6	5,1	56,2	17,1	17,6	9,1
Huszt város	65,4	26,9	3,3	4,5	57,3	18,7	16,0	7,9
Munkács város	61,5	30,5	3,0	5,0	55,2	19,9	15,2	9,7
Ungvár város	63,6	28,5	2,8	5,1	55,1	21,7	13,3	9,8
Beregszászi járás	67,2	26,0	3,7	3,1	59,5	15,3	21,3	3,9
Huszt járás	68,5	25,7	2,9	2,9	63,3	14,7	17,7	4,2
Ilosvai járás	67,4	26,3	3,4	2,9	61,6	15,1	19,2	4,1
Munkácsi járás	67,6	25,3	3,8	3,3	59,6	15,2	20,8	4,4
Nagybereznai járás	68,1	24,4	4,5	2,9	61,9	15,1	19,1	3,8
Nagyszőlősi járás	67,4	25,9	3,2	3,5	61,3	15,5	18,1	5,1
Ökörmezői járás	65,5	27,8	3,8	2,9	62,4	16,7	17,0	3,9
Perecsenyi járás	66,6	25,2	4,3	3,9	60,5	14,6	20,0	4,9
Rahói járás	65,3	27,8	3,3	3,6	59,8	18,0	16,0	6,1
Szolyvai járás	67,3	25,3	3,5	3,9	61,4	15,8	16,7	6,1
Técsői járás	67,1	27,2	2,7	2,9	63,5	16,0	15,5	5,0
Ungvári járás	66,8	25,9	3,7	3,6	60,2	15,8	19,2	4,9
Volóci járás	67,1	26,3	3,7	2,9	63,4	16,2	16,6	3,9

Forrás: Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal adattára, 2003.

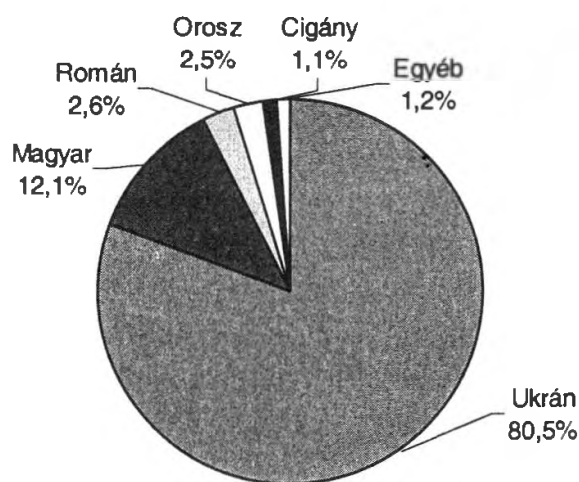
14. táblázat

A népesebb nemzetiségek lélekszáma és aránya Kárpátalján, 1989–2001

Nemzetiség	Lélekszám		Százalékarány a megye lakosságán belül		A 2001-es lélekszám az 1989-es százalékában
	1989	2001	1989	2001	
Ukránok	976 749	1 010 127	78,4	80,5	103,4
Magyarok	155 711	151 516	12,5	12,1	97,3
Románok	29 485	32 152	2,4	2,6	109,0
Oroszok	49 458	30 993	4,0	2,5	62,7
Cigányok	12 131	14 004	1,0	1,1	115,4
Szlovákok	7 329	5 695	0,6	0,5	77,7
Németek	3 478	3 582	0,3	0,3	103,0
Beloruszok	2 521	1 540	0,2	0,1	61,1
Egyebek	8 756	5 005	0,6	0,4	64,0
Kárpátalja összesen	1 245 618	1 254 614	100,0	100,0	100,7

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003; Laver–Zilhalov, 1991.

36. ábra

Kárpátalja lakosságának nemzetiségi összetétele, 2001

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003. alapján a szerző szerkesztése.

Az előre jelzettekhez képest a magyar etnikum csökkenését jelentősen mérsékelte néhány újabb körülmény:

- A kedvezménytörvény megszületésével „érdemes” lett magyarnak lenni, ennek következtében a bizonytalan vagy kettős etnikai identitású népesség nagyobb részben vallotta magát magyarnak;
- A cigányság egy része már a korábbi népszámlálások alkalmával is a magyart nevezte meg nemzetiségként. Ezek aránya a kedvezménytörvény hatására szintén emelkedett. Ennek tulajdonítható például a magyarság gyarapodása Munkácson, ahol ezzel párhuzamosan a cigányok száma az összeírás alapján csökkent, miközben közismert a magas természetes szaporodás a körükben;
- A korábban nyomás hatására magukat ukránnak vagy szlováknak vallók közül is többen újra magyarként lettek számba véve. Ez a jelenség a Nagyszőlősi járásban, illetve Ungváron volt számottevő.

A kárpátaljai nemzetiségek lélekszám szerinti rangsorában a legújabb népszámlálás alapján a *román etnikum* lépett elő a harmadik helyre (37. ábra), megelőzve az 1989-ben még magasan előttük álló orosz népesség számát. A románok száma a 13 év alatt 9%-kal nőtt és meghaladta a 32 ezret. Ez a gyarapodás szinte teljesen a természetes szaporodás számlájára írható, mert a kárpátaljai románoknak mind a migrációs – az ideiglenes munkavállalásit leszámítva –, mind az asszimilációs mobilitása alacsony szinten volt (14. táblázat).

Az orosz népesség számának és arányának csökkenése várható volt, ám ennek mértéke meglepte a szakértőket is. Az 1989-ben kevés híján félszázezres orosz közösségből 31 ezer fő maradt meg Kárpátalján. A fogyás hatótényezői a megyében azonosak az összukrajnaiakkal: az asszimiláció, illetve reasszimiláció, kisebb mértékben az alacsony születésszám és a kitelepülés.

A cigányság száma 14 ezer főre emelkedett és a 13 évre jutó 15%-os gyarapodás messze nem tükrözi természetes szaporodásuk ütemét. Lélekszámuk ugyanazt a bizonytalanságot tartalmazza, amit a más országok népszámlálásainak cigányságra vonatkozó eredményei. Az önbevalláson alapuló felmérések alkalmával a romák egy jelentős része más nemzetiségűnek mondja magát, s számuk autentikus becslések szerint minden bizonnyal jóval magasabb (Jemec – Gyacsenko, 1993).

Jelentősen, majdnem negyedével csökkent a két népszámlálás között a kárpátaljai szlovákok száma. Ebben döntő szerepet a kivándorlás játszott, bár hozzájárult a fogyáshoz az asszimiláció és az alacsony születésszám is. A kis létszámú német közösség viszont, dacára a Németországba irányuló tömeges kivándorlásnak, meglepő módon némi gyarapodást könyvelhetett el. Ennek forrása abban az asszimilációs, illetve reasszimilációs nyereségben keresendő, amely az után következett be, hogy a németek Ukrajnában már nem számítanak

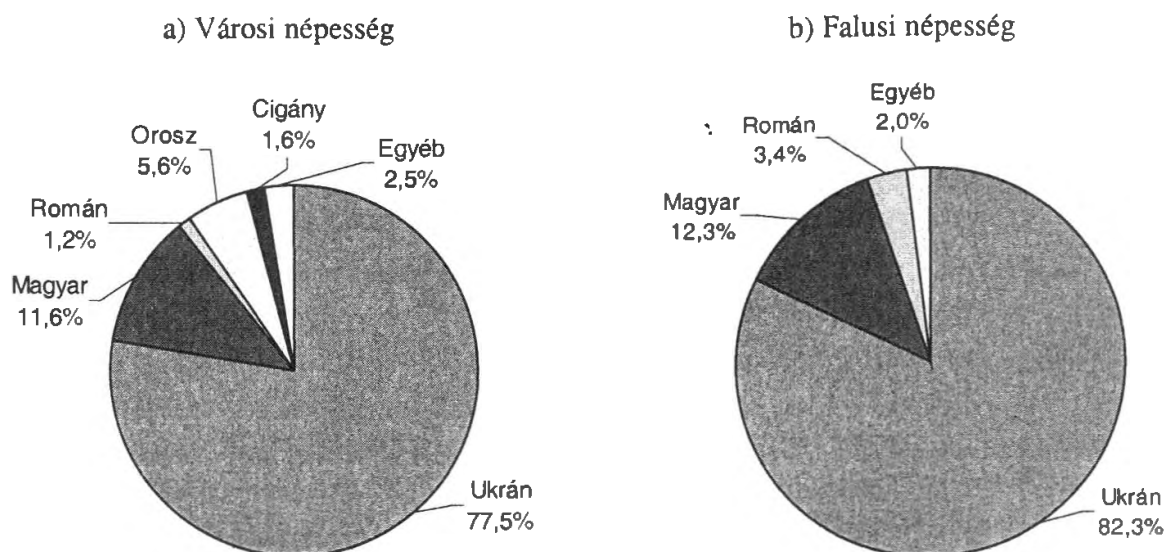
„bűnös nemzetnek”, és a németországi támogatások, esetleges bevándorlási lehetőségek miatt „értelmes” lett ismét németnek tekinteni magukat. Végül a *fehéroroszk* nagymértékű fogyásával kapcsolatban elmondható, hogy annak mértéke, akárcsak okai, az oroszokéhoz hasonlóak voltak (14. táblázat).

Számottevő eltérések figyelhetők meg az egyes nemzetiségek *urbanizációs szintjében*. Miközben Kárpátalja népességének többsége a népszámláláskor falvakban élt (63,3%), voltak túlnyomórészt a városokban összpontosuló etnikai közösségek. Általánosságban elmondható, hogy Kárpátalja három legszámosabb nemzetisége, az ukrán, a magyar és a román – amelyek etnikai területtel is rendelkeznek – a falusi népességen belül bizonyult túlreprezentáltnak, jóllehet az első kettőre ez a megállapítás csak kis mértékben, míg a románságra fokozottan igaz (37. ábra; 15. táblázat).

A kisebb, etnikai területtel Kárpátalján nem rendelkező, magasabb szintű migrációs aktivitású nemzetiségek viszont a városi lakosság körében képviselték magukat nagyobb arányban. Kiemelten igaz ez a XX. század második felében döntően a városokba betelepült orosz és belorusz lakosságra. A cigányság körében szintén nagyobb volt a városlakók aránya a megyei átlagnál: valamivel több mint a felük lakott városokban. A szlovákok legnagyobb kárpátaljai közössége Ungváron élt, a németeké Munkácson. Összességében a kárpátaljai magyarok 64,6%-a, azaz 97 918 fő 2001-ben falvakban élt, 8,8%-a (13 314 fő) ún. városi típusú településeken, 26,6%-a (40 284 fő) pedig városokban (38. ábra).

37. ábra

Kárpátalja városi és falusi lakosságának nemzetiségi összetétele, 2001

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003. alapján a szerző szerkesztése.

15. táblázat

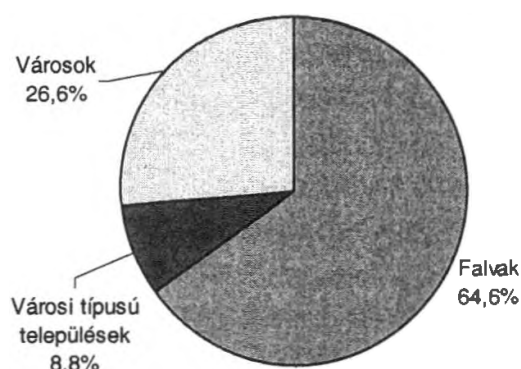
A nagyobb nemzetiségek száma és aránya Kárpátalja városi és falusi népességén belül, 2001

Nemzetiség	Városi népesség			Falusi népesség		
	száma, fő	%	a 2001-es lélekszám az 1989-es százalékában	száma, fő	%	a 2001-es lélekszám az 1989-es százalékában
Ukránok	356 711	77,5	95,2	653 416	82,3	108,5
Magyarok	53 598	11,6	91,2	97 918	12,3	101,0
Románok	5 477	1,2	104,7	26 675	3,4	110,0
Oroszok	25 866	5,6	60,0	5 127	0,6	81,2
Cigányok	7 149	1,6	94,7	6 855	0,9	149,7
Szlovákok	4 029	0,9	63,9	1 666	0,2	162,1
Németek	2 556	0,6	165,0	1 026	0,1	53,2
Beloruszok	1 227	0,3	58,7	313	0,0	73,0
Egyebek	3 816	0,7	53,9	1 189	0,2	70,9
Összesen	460 429	100,0	90,9	794 185	100,0	107,4

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003; Laver – Zilhalov, 1991.

38. ábra

A kárpátaljai magyarság településtípusonkénti megoszlása, 2001

Forrás: A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal adattára, 2003. alapján a szerző szerkesztése.

Lényeges különbségek mutatkoztak a kárpátaljai nemzetiségek lélekszámának változásában a falvakban és a városokban a két legutóbbi ukrain népszámlálás között. A megállapítás vonatkozik az összlakosságra is, hisz a 13 év alatt a városi népesség száma több mint 9%-kal csökkent, miközben a falvaké 7% feletti gyarapodást ért el. A városi lakosság csökkenésének és a falusi gyarapodásnak tendenciája érvényesült mind az ukránság, mind a magyarság körében. A városi magyarság fogyásának üteme közel megegyezett az összlakosságéval, míg a falusi nemzetiség lélekszámának egy százalékos növekménye elmaradt a megyei átlagtól. Megállapítható tehát, hogy a kárpátaljai magyarság fogyása az utóbbi bő évtizedben főleg a városokban ment végbe. A városi magyarság számának apadásához hozzájárult a falusihoz képest intenzívebb kivándorlás, az erőteljesebb asszimiláció, illetve az alacsonyabb születésszám is (15. táblázat).

2.1.2. A nemzeti összetétel területi sajátosságai

Kárpátalja közigazgatási egységeinek majdnem mindegyike ukrán többségű volt 2001-ben. Öt járás tekinthető egynemzetiségűnek, ahol az ukránok aránya meghaladta a 95%-ot: az Ökörmezői, a Volóci, az Ilosvai, a Nagybereznai és a Perecsenyi. Közel *egynemzetiségű* volt, az ukránok tették ki lakosság 80–95%-át Huszt megyei jogú városban, továbbá a Huszti, a Szolyvai, a Munkácsi, a Rahói és a Técsői járásban. *Többszemzetiségű ukrán többségű* (az ukránok aránya 50–80% volt) Ungvár és Munkács, valamint a Nagyszőlősi és az Ungvári járás. *Relatív többséget* alkottak az ukránok, a csak 2003-ban ún. megyei jelentőségű várossá vált Csapon, ahol a lakosság 40%-át tették ki (39. ábra, 16. táblázat).

A megyében a magyarság csak egy közigazgatási egységben maradt abszolút többségben, a Beregszászi járásban. A járás majdnem teljesen a magyar nyelvterülethez tartozott, bár számos XX. századi ukrán telepésfaluképezett a területén nyelvszigetet. Beregszász megyei alárendeltségű városban a két utolsó népszámlálás között 50% alá süllyedt a magyarok aránya, ám a relatív többség megmaradt.

Az ukrán–magyar határ mentén húzódó magyar nyelvterület további három járást érint, az Ungvárit, a Munkácsit és a Nagyszőlősit, továbbá Csap várost. Ezekben a magyarság kisebbségben volt ugyan, de jelentős arányt képviselt. A nyelvterületen kívül nagyszámú szórványmagyarság élt Kárpátalja nyelvhatár közeli két nagy városában, Ungváron és Munkácson. A kárpátaljai magyarság egy része nyelvszigeteken és szórványként a magyar–ukrán nyelvhatártól távolabb élt. Ez a Felső-Tisza-vidékre volt jellemző, az egykori Máramaros vármegye területére. Az itteni Huszti, Técsői és Rahói járásokban, illetve Huszt városában a magyarság aránya 3–5% körül alakult (39–40. ábra).

16. táblázat

A jelentősebb nemzetiségek száma és aránya Kárpátalja közigazgatási egységeiben, 2001

Közigazgatási egység	Az össz- népesség száma	Ebből													
		ukrán		magyar		román		orosz		cigány		szlovák		német	
		száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya	száma	aránya
Beregszász város	26 554	10 321	38,9	12 785	48,1	16	0,1	1 445	5,4	1 695	6,4	64	0,2	16	0,1
Huszt város	31 864	28 446	89,3	1 726	5,4	9	0,0	1 165	3,7	122	0,4	45	0,1	83	0,3
Munkács város	81 637	62 965	77,1	6 975	8,5	31	0,0	7 326	9,0	1 130	1,4	303	0,4	1 592	1,9
Ungvár város	115 568	89 942	77,8	7 972	6,9	88	0,1	11 106	9,6	1 705	1,5	2 523	2,2	176	0,2
Beregszászi járás	54 062	10 185	18,8	41 163	76,1	8	0,0	361	0,7	2 211	4,1	12	0,0	13	0,0
Huszt járás	96 960	92 146	95,0	3 785	3,9	10	0,0	846	0,9	1	0,0	10	0,0	16	0,0
Ilosvai járás	100 905	99 498	98,6	114	0,1	8	0,0	642	0,6	167	0,1	263	0,3	47	0,0
Munkácsi járás	101 443	85 168	84,0	12 871	12,7	43	0,0	721	0,7	1 314	1,3	215	0,2	846	0,8
Nagybereznai járás	28 211	27 182	96,3	15	0,1	5	0,0	210	0,7	452	1,6	270	1,0	2	0,0
Nagyszőlősi járás	117 957	84 263	71,4	30 874	26,2	22	0,0	1 425	1,2	920	0,8	60	0,1	34	0,0
Ökörmezői járás	49 890	49 453	99,1	8	0,0	2	0,0	245	0,5	118	0,2	2	0,0	6	0,0
Perecsenyi járás	32 026	30 857	96,3	78	0,2	87	0,3	430	1,3	138	0,4	306	1,0	15	0,0
Rahói járás	90 945	76 184	83,8	2 929	3,2	10 514	11,6	774	0,8	163	0,2	30	0,0	36	0,0
Szolyvai járás	54 869	51 868	94,5	383	0,7	4	0,0	848	1,5	800	1,4	354	0,6	366	0,7
Técsői járás	171 850	142 978	83,2	4 991	2,9	21 298	12,4	1 799	1,0	45	0,0	22	0,0	286	0,2
Ungvári járás	74 399	43 489	58,4	24 822	33,4	6	0,0	1 485	2,0	3 022	4,1	1 191	1,6	26	0,0
Volóci járás	25 474	25 182	98,8	25	0,1	1	0,0	165	0,6	1	0,0	25	0,1	22	0,1

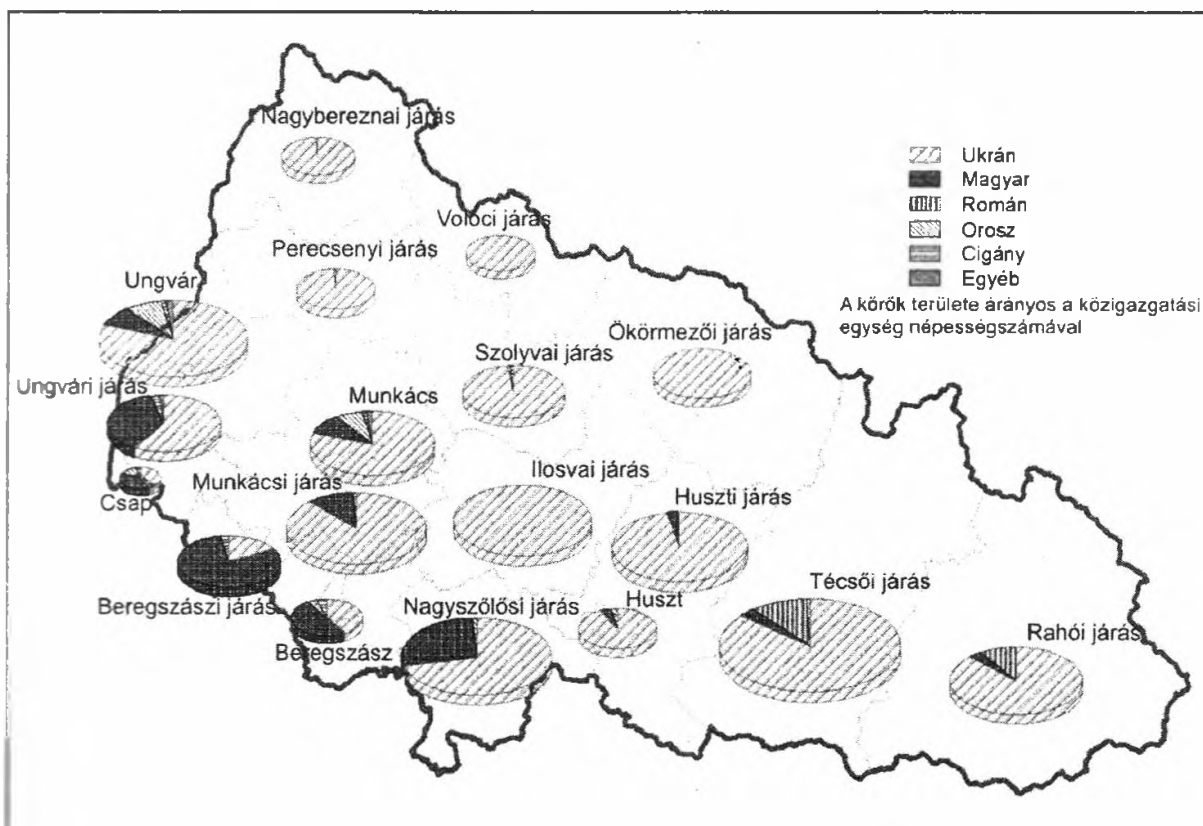
Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003.

A magyarság lélekszámának és arányának alakulását a két utolsó népszámlálás (1988–2001) között az alábbi főbb tendenciák jellemzik (40. ábra; 17. táblázat):

- A közigazgatási egységek többségében, két kivételtől eltekintve (a Nagyszőlősi járás és Munkács város), a magyarok lélekszáma csökkenésének a megyei tendenciája érvényesült;
- A magyarság lélekszámának a Nagyszőlősi járásban regisztrált 10%-ot meghaladó gyarapodása részben az ottani magasabb természetes szaporodásnak, részben a korábban nyomás hatására magukat ukránnak vallók visszatérésének, részben a magyar anyanyelvű cigányság magyar nemzeti-ségüként való számbavételének köszönhető;
- A munkácsi magyar népesség számának a gyarapodásában a döntő szerepet a magát 1989-ben cigánynak, míg 2001-ben magyarnak valló mintegy ezer fő játszotta (ennyivel csökkent ugyanis a cigányság száma a városban a két népszámlálás adatai alapján);

39. ábra

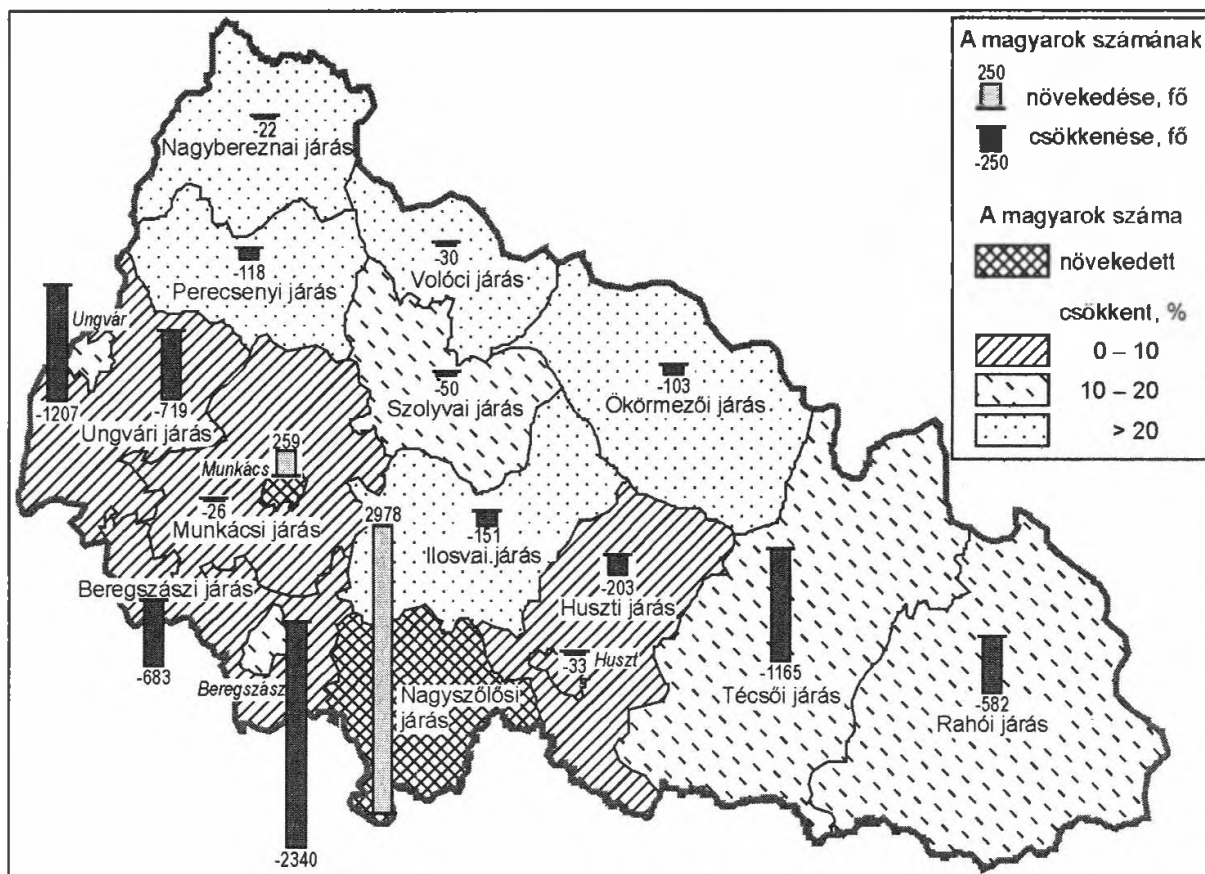
A népesség nemzeti összetétele Kárpátalján közigazgatási egységenként, 2001

Forrás: Molnár D. István szerkesztése A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003. alapján.

40. ábra

*A magyar népesség számának és arányának változása Kárpátalja
közigazgatási egységeiben, 1989–2001*

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003. és Laver – Zilhalov, 1991. alapján szerkesztette Molnár D. István.

- A tömbben élő magyarság nagy része (az Ungvári, a Munkácsi és a Beregszászi járásokban) kismértékű, néhány százalékos, a negatív szaporodás és a kivándorlás által kiváltott fogyást mutatott, ami meghatározta a közösség egészének a lélekszámváltozását is;
- Ugyancsak kismértékű volt a magyarok számának a csökkenése Huszt város és a Huszt járás esetében;
- Jelentős, 15% körüli, döntően a kivándorlás következményeként jelentkező fogyást regisztráltak 1989 és 2001 között a két legnagyobb magyar közösségben, Beregszászon és Ungváron;
- Arányaiban hasonló, 10–20% közötti volt a magyarság lélekszámának a csökkenése a nagyobb nyelvterületeknek, szórványoknak otthont adó Técsői, Rahói és Szolyvai járásokban, ahol az asszimiláció lehetett annak a fő forrása;

- A kisszámú szórványmagyarság száma a gyors ütemű beolvadás miatt töredékére csökkent;
- Néhány közigazgatási egységben, így a Beregszászi és a Munkácsi járásban, illetve Huszton a magyar népesség aránya, lélekszámának csökkenése ellenére is nőtt, mert az összlakosság fogyása gyorsabb ütemű volt.

17. táblázat

Az összlakosság és a magyarság számának alakulása Kárpátalja közigazgatási egységeiben, 1989–2001

Megnevezés	Össznépesség, fő				Magyarság, fő			
	1989	2001	változás		1989	2001	változás	
			fő	%			fő	%
Beregszász város	29 763	26 554	–3 209	–10,8	15 125	12 785	–2 340	–15,5
Huszt város	33 778	31 864	–1 914	–5,7	1759	1 726	–33	–1,9
Munkács város	83 308	81 637	–1 671	–2,0	6 713	6 975	262	3,9
Ungvár város	116 101	115 568	–533	–0,5	9 179	7 972	–1 207	–13,1
Beregszászi járás	55 352	54 062	–1 290	–2,3	41 846	41 163	–683	–1,6
Huszt járás	92 570	96 960	4 390	4,7	3 988	3 785	–203	–5,1
Ilosvai járás	97 135	100 905	3 770	3,9	265	114	–151	–57,0
Munkácsi járás	104 826	101 443	–3 383	–3,2	12 897	12 871	–26	–0,2
Nagybereznai járás	30 464	28 211	–2 253	–7,4	n.a.	15	n.a.	n.a.
Nagyszőlősi járás	112 611	117 957	5 346	4,7	27 896	30 874	2 978	10,7
Ökörmezői járás	50 308	49 890	–418	–0,8	111	8	–103	–92,8
Perecsenyi járás	32 790	32 026	–764	–2,3	196	78	–118	–60,2
Rahói járás	85 624	90 945	5 321	6,2	3 511	2 929	–582	–16,6
Szolyvai járás	55 471	54 869	–602	–1,1	433	383	–50	–11,5
Técsői járás	165 057	171 850	6 793	4,1	6 156	4 991	–1 165	–18,9
Ungvári járás	73 306	74 399	1 093	1,5	25 541	24 822	–719	–2,8
Volóci járás	27 154	25 474	–1 680	–6,2	n.a.	25	n.a.	n.a.

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003; Laver – Zilhalov, 1991.

Kárpátalja nyelvterület-térképét illetően tekintettel kell lenni arra, hogy nyelvterületen (vagy etnikai területen) alatt a többségében egy adott etnikum által lakott települések viszonylag egységes, összefüggő (esetleg néhány kisebb nyelvsziget vagy vegyes lakosságú város, falu által fellazított) területe értendő. Kárpátalján három nemzet rendelkezik nyelvterülettel: az ukrán, a magyar és a román. A megye túlnyomó része a 2001. évi népszámlálás szerint evidens módon *többségi nemzet nyelvterületéhez* tartozik. Az egységes ukrán nyelvterületet csak egy román (Plajuc, Rahói járás), valamint néhány vegyes ukrán–magyar

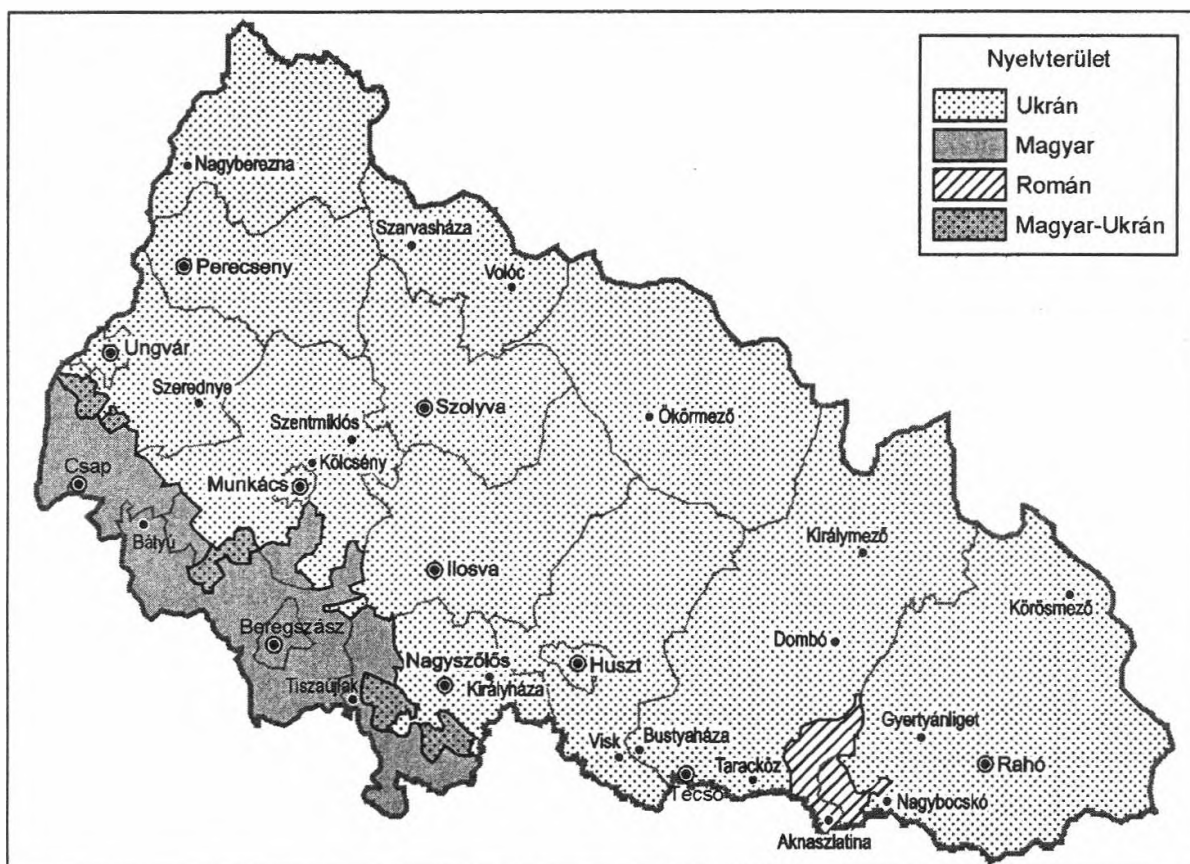
lakosságú nyelvsziget tarkítja. Ez utóbbiak zöme a Máramarosi-medencében (Visk, Técső), valamint az ukrán–magyar nyelvhatár közelében (Beregrákos, Gödényháza) helyezkedik el (41. ábra).

A magyar nyelvterület Kárpátalja délnyugati részén húzódik az ukrán–magyar határral párhuzamosan, 15–20 km szélesen. A magyar–ukrán nyelvhatár egyes szakaszain vegyes lakosságú településekből álló sávot alkotva kiszélesedik (Ungvártól délre vagy Nagyszőlöstől nyugatra és délre), máshol vonallá zsugorodik. A magyar nyelvterületbe vegyesen lakott városok (Beregszász, Csap), és zömmel ukrán népességű XX. századi telepese falvak (például Cserovna és Dimicső az Ungvári, Nagybakos, Kisbakos, Nagybakta a Beregszászi, Puskinó és Oroszvölgy a Nagyszőlősi járásban) ékelődnek (41–42. ábra).

A kilenc települést magában foglaló román nyelvterület a Técsői és a Rahói járások határán, Aknaszlatina körül nyúlik át Kárpátalja területére. Az ukrán–román nyelvhatár mindenütt éles, a román nyelvterületen csupán a központját alkotó Aknaszlatina vegyes román–magyar–ukrán népességű (42. ábra).

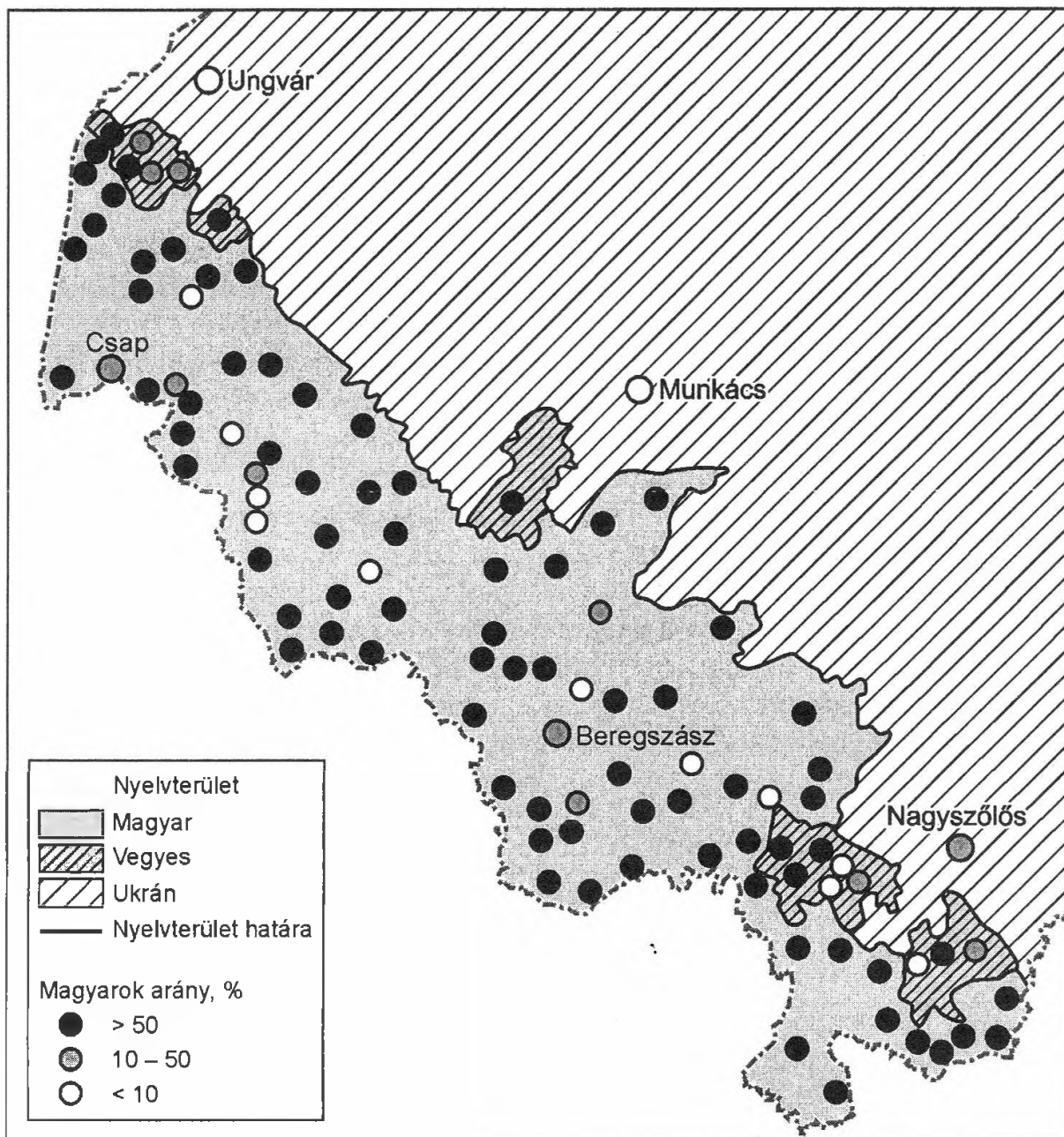
41. ábra

Kárpátalja nyelvterülettérképe, 2001

Forrás: A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal adataira, 2003. alapján szerkesztette Molnár D. I. és Molnár J.

42. ábra

A kárpátaljai magyar nyelvterület, 2001

Forrás: A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal adataira, 2003. alapján szerkesztette Molnár D. I. és Molnár J.

2.1.3. Anyanyelvi összetétel

A 2001. évi ukrainai népszámlálás felmérte a *népesség anyanyelvi összetételét*, továbbá rákérdezett az egyéb beszélt nyelvekre is. Az anyanyelv fogalmát Ukrajnában az általában használt nyelv értelmében alkalmazzák, a nemzetiség és az anyanyelv eltérését pedig az asszimilációs folyamatok egyik fontos mutatójának tekintik. Az anyanyelv és a nemzetiség 2001-ben Kárpátalja lakosságának a 97,1%-a esetében. Ám az egyes nemzetiségek esetében ez a mutató jelentős különbségekre hívja fel a figyelmet. A négy legszámosabb nemzetiség képviselőinek több mint 90%-a saját nemzete nyelvét nevezte meg anyanyelvként. A legmagasabb ez az arány az államalkotó ukránoknál volt (99,2%). Alig maradtak le ettől a tömbben élő románok (99,0%) és a nagyrészt tömbben élő magyarok (97,1%). Az orosz népesség soraiban szórvány jellegű elhelyezkedésük ellenére is magas volt az orosz anyanyelvűek aránya (91,7%), ami az államalkotói közelmúltjuk örökségének tekinthető (18. táblázat).

Kárpátalja kisebb nemzetiségei körében az anyanyelvként a saját nyelvüket használók aránya jóval alacsonyabb, többnyire 50% körüli vagy az alatti szinten mozgott 2001-ben. Az anyanyelvváltók magas aránya az asszimiláció folyamatának előrehaladottságára utal a kis lélekszámú és szórványként települt népek között. Változatosnak bizonyult a cigányság anyanyelvi összetétele, csak az ötödük anyanyelve volt a cigány, miközben majdnem ennyien az ukrán, több mint 60%-uk pedig a magyar nyelvet használta leggyakrabban. A szlovákok körében közel azonos (mintegy 40%) volt a szlovák és ukrán anyanyelvűek aránya. A jelentős arányt képviselő (11,3%) magyarul beszélő szlovákok többsége Ungváron élt. A németek fele használta a német nyelvet anyanyelvként, közel 40%-a az ukránt, a fennmaradók többsége pedig az orosz és a magyart. A fehéroroszok többsége orosz és fehérorosz anyanyelvű volt, ezen kívül sokuk az ukránt nevezte meg ilyen minőségben. Az egyéb kategóriába a kisebb nemzetiségek – döntően a volt Szovjetunió betelepült népei – kerültek, saját nyelvükön kívül nagy számban használták az ukránt és az orosz is.

Amint az természetes, Ukrajna függetlenné válása után az ukránok körében az anyanyelvként az ukránt megnevezők aránya valamelyest emelkedett. Az orosz anyanyelvű ukránok számának csökkenése egyértelműen az ukrán presztízsnyelvvé válásával magyarázható. A magyar anyanyelvű ukránok száma viszont inkább azért esett vissza kevesebb mint a felére a két tárgyalt népszámlálás között, mert sokuk 2001-ben már magyar nemzetiségűnek vallotta magát. A magyarok körében az anyanyelvként a magyar nyelvet használók aránya a két népszámlálás között gyakorlatilag nem változott. Valamelyest nőtt az ukrán anyanyelvű magyarok aránya, miközben csökkent az ilyen minőségben az orosz megnevezőké. Kisebb lett a más anyanyelvű románok aránya, párhuz-

18. táblázat

Kárpátalja népességének megoszlása nemzetiség és anyanyelv szerint, 2001

Nemzetiség	Lélekszám, fő	Közülük anyanyelveként nevezte meg											
		saját nemzete nyelvét		az ukránt		a magyart		a román		az orosz		egyéb nyelvet	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ukrán	1 010 127	1 001 977	99,2	–	–	1 851	0,2	248	0,0	5 297	0,5	754	0,1
Magyar	151 516	147 056	97,1	3 932	2,6	–	–	16	0,0	378	0,2	134	0,2
Román	32 152	31 846	99,0	163	0,5	22	0,1	–	–	42	0,1	79	0,1
Orosz	30 993	28 435	91,7	2 451	7,9	65	0,2	18	0,1	–	–	24	0,2
Cigány	14 004	2 871	20,5	2 335	16,7	8 736	62,4	12	0,1	28	0,2	22	1,0
Szlovák	5 695	2 480	43,5	2 366	41,5	645	11,3	1	0,0	147	2,6	56	0,8
Német	3 582	1 810	50,5	1 419	39,6	150	4,2	2	0,1	173	4,8	28	0,3
Fehérorosz	1 540	576	37,4	283	18,4	9	0,6	1	0,1	666	43,2	5	6,7
Egyéb	5 005	1 806	36,1	1 342	26,8	195	3,9	80	1,6	1 246	24,9	336	0,1
Összesen	1 254 614	1 218 857	97,1	14 291	1,1	11 673	0,9	378	0,0	7 977	0,6	1 438	0,1

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003. alapján a szerző számítása.

mosan a román nyelvterületen kívül élő románok számának a csökkenésével (19. táblázat).

Összességében Kárpátalján 2001-ben a lakosság 81,0%-a ukrán, 12,7%-a (158 729 fő) magyar, 2,9%-a orosz és 2,6%-a román anyanyelvű volt. A megyében három nyelvet használtak nagyobb számban anyanyelvként más nemzetiségűek: az ukránt (több mint 14 ezren), a magyart (közel 12 ezren) és az orosz (közel 8 ezren). A magyar anyanyelvű nem magyarok többsége cigány (74,8 %), ukrán (15,9%) és szlovák (5,5%) volt. A nem magyar anyanyelvű magyarok 88,2%-a az ukránt, 8,5%-a az orosz nevezte meg anyanyelvként.

19. táblázat

A népesebb nemzetiségek anyanyelvi megoszlása Kárpátalján, 1989–2001, %

Nemzetiség	Anyanyelve és nemzetisége megegyezik		Ukrán anyanyelvű		Magyar anyanyelvű		Orosz anyanyelvű	
	1989	2001	1989	2001	1989	2001	1989	2001
Ukrán	98,5	99,2	–	–	0,5	0,2	1,0	0,5
Magyar	97,2	97,1	2,1	2,6	–	–	0,6	0,2
Román	98,2	99,0	0,7	0,5	0,2	0,1	0,5	0,1
Orosz	95,8	91,7	3,8	7,9	0,3	0,2	–	–
Cigány	20,5	20,5	12,3	16,7	65,7	62,4	1,0	0,2
Szlovák	34,9	43,5	33,2	41,5	25,8	11,3	5,3	2,6
Német	74,1	50,5	18,4	39,6	1,0	4,2	6,1	4,8
Fehérorosz	45,2	37,4	7,5	18,4	0,6	0,6	46,6	43,2

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003; Laver – Zilhalov, 1991.

Kárpátalja megyében a saját nyelvterülettel rendelkező három nemzet (ukrán, magyar, román) képviselői a legutóbbi népszámláláskor faluhelyen magasabb (99%-ot meghaladó) arányban tekintették anyanyelvüknek a nemzetük nyelvét. A más anyanyelvű ukránok többsége falun a magyart használta ilyen minőségben, míg városban magasan az orosz nyelv vezetett a körökben. Jóval alacsonyabbnak mutatkozott az anyanyelvként a magyart megnevezők aránya a városi magyarság körében (mindössze 93,2%), ami szemléletesen mutatja, hogy a magyarok asszimilációjának a fő színterét a városok alkotják. A nem magyar anyanyelvű magyarok mindkét településtípusban többnyire ukránul beszéltek (20–21. táblázat).

Az ukránok körében az ukrán anyanyelvűek aránya 2001-ben Ungvárt, Munkácsot, Beregszászt és a Beregszászi járást kivéve mindenütt 99% felettinek bizonyult. A három említett megyei városban az orosz nyelv használata is viszonylag elterjedt volt az államalkotó nemzet képviselői körében (1,8 és 3,1%

20. táblázat

Kárpátalja városi népességének megoszlása nemzetiség és anyanyelv szerint, 2001

Nemzetiség	Lélekszám, fő	Közülük anyanyelveként nevezte meg											
		saját nemzete nyelvét		az ukránt		a magyart		a románt		az oroszot		egyéb nyelvet	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ukrán	356 711	356 711	98,2	–	–	1 146	0,3	25	0,0	4 905	1,4	314	0,1
Magyar	53 598	53 598	93,2	3 197	6,0	–	–	16	0,0	357	0,7	70	0,1
Román	5 477	5 477	97,0	112	2,0	17	0,3	–	–	31	0,6	6	0,1
Orosz	25 866	25 866	92,2	1 935	7,5	46	0,2	5	0,0	–	–	20	0,1
Cigány	7 149	7 149	33,6	1 660	23,2	3 061	42,8	0	0,0	13	0,2	15	0,2
Szlovák	4 029	4 029	35,0	1 813	45,0	616	15,3	1	0,0	141	3,5	49	1,2
Német	2 556	2 556	47,7	1 044	40,8	142	5,6	0	0,0	135	5,3	17	0,7
Fehérorosz	1 227	1 227	31,8	222	18,1	7	0,6	1	0,1	603	49,1	4	0,3
Egyéb	3 816	3 816	33,0	1 014	26,6	115	3,0	15	0,4	1 097	28,7	316	8,3
Összesen	460 429	460 429	94,7	10 997	2,4	5 150	1,1	63	0,0	7 282	1,6	811	0,2

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003. alapján a szerző számítása.

21. táblázat

Kárpátalja falusi népességének megoszlása nemzetiség és anyanyelv szerint, 2001

Nemzetiség	Lélekszám, fő	Közülük anyanyelveként nevezte meg											
		saját nemzete nyelvét		az ukránt		a magyart		a román		az orosz		egyéb nyelvet	
		fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
Ukrán	653 416	651 656	99,7	–	–	705	0,1	223	0,0	392	0,1	440	0,1
Magyar	97 918	97 098	99,2	735	0,8	–	–	0	0,0	21	0,0	64	0,1
Román	26 675	26 535	99,5	51	0,2	5	0,0	–	–	11	0,0	73	0,3
Orosz	5 127	4 575	89,2	516	10,1	19	0,4	13	0,3	–	–	4	0,1
Cigány	6 855	471	6,9	675	9,8	5 675	82,8	12	0,2	15	0,2	7	0,1
Szlovák	1 666	1 071	64,3	553	33,2	29	1,7	0	0,0	6	0,4	7	0,4
Német	1 026	592	57,7	375	36,5	8	0,8	2	0,2	38	3,7	11	1,1
Fehérorosz	313	186	59,4	61	19,5	2	0,6	0	0,0	63	20,1	1	0,3
Egyéb	1 189	547	46,0	328	27,6	80	6,7	65	5,5	149	12,5	20	1,7
Összesen	794 185	782 731	98,6	3 294	0,4	6 523	0,8	315	0,0	695	0,1	627	0,1

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003. alapján a szerző számítása.

közötti mozgott az orosz anyanyelvű ukránok aránya). A Beregszászi és a Nagyszőlősi járás ukrán nemzetiségű, de nem ukrán anyanyelvű lakosai között a legtöbb a magyart tekintette anyanyelvének (az ukránok 0,9 és 0,7%-a). Beregszászban 1,4%-os értéket ért el a magyar anyanyelvű ukránok aránya (22. táblázat).

22. táblázat

Az ukrán népesség anyanyelvi összetétele Kárpátalja közigazgatási egységeiben, 2001, %

Megnevezés	Az ukránok aránya	Adott anyanyelvűek aránya az ukránok között			
		ukrán	magyar	orosz	egyéb
Beregszász város	38,9	96,8	1,4	1,8	0,0
Huszt város	89,3	99,5	0,0	0,4	0,0
Munkács város	77,1	97,5	0,4	2,0	0,1
Ungvár város	77,8	96,2	0,5	3,1	0,1
Beregszászi járás	18,8	98,8	0,9	0,3	–
Huszt járás	95,0	100,0	0,0	0,0	0,0
Ilosvai járás	98,6	100,0	0,0	0,0	0,0
Munkácsi járás	84,0	99,6	0,1	0,1	0,3
Nagybereznai járás	96,3	99,9	0,0	0,0	0,0
Nagyszőlősi járás	71,4	99,1	0,7	0,2	0,0
Ökörmezői járás	99,1	100,0	–	0,0	–
Perecsenyi járás	96,3	99,0	0,0	0,1	0,8
Rahói járás	83,8	99,8	0,0	0,1	0,1
Szolyvai járás	94,5	99,5	0,0	0,2	0,2
Técsői járás	83,2	99,9	0,0	0,1	0,0
Ungvári járás	58,4	99,0	0,3	0,7	0,0
Volóci járás	98,8	99,9	0,0	0,1	0,0
Összesen	80,5	99,2	0,2	0,5	0,1

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003.

A *magyarság anyanyelvi összetétele* közigazgatási egységenként jóval nagyobb szóródást mutatott. Kitűnt *anyanyelvi homogenitásával* a magyar nyelvterületet magában foglaló négy járás és Beregszász város magyar lakossága. Hasonlóan magas (98,3%) érték jellemezte a nyelvterületen kívül eső Huszt járást, ahol a magyarok túlnyomó része egy nyelvszigetet alkotó településen, Viskén összpontosult. Munkács, Ungvár és a Técsői járás magyarsága 90% körüli arányban tekintette a magyart anyanyelvének. Ezeken a területeken nagy-

számú kisebbséget alkottak. A magyar anyanyelvű magyarok aránya legkisebbnek a kisszámú szóránytelepülések vidékein mutatkozott, ahol ez az érték 80% alatt maradt (helyenként jóval), ami az asszimiláció előrehaladottságára utal. A más anyanyelvű magyarok döntő többsége az ukránt nevezte meg anyanyelveként (23. táblázat).

Az oroszok között legtöbben Beregszászban, Munkácson, Ungváron és a Beregszászi járásban, azaz a nemzetiségileg sokszínűbb közigazgatási egységekben használták anyanyelveként az orosz. A nemzetiségileg homogénebb járásokban viszont az ukrán anyanyelvű oroszok aránya többnyire meghaladta a 10%-ot. Figyelemre méltó volt a magyar anyanyelvűek 2,8%-os aránya az oroszok körében a Beregszászi járásban (23. táblázat).

23. táblázat

A magyar népesség anyanyelvi összetétele Kárpátalja közigazgatási egységeiben, 2001

Megnevezés	Az ukránok aránya	Adott anyanyelvűek aránya az ukránok között			
		ukrán	magyar	orosz	egyéb
Beregszász város	48,1	0,5	99,2	0,2	0,0
Huszt város	5,4	22,2	77,1	0,5	0,1
Munkács város	8,5	6,6	92,4	0,8	0,2
Ungvár város	6,9	9,5	87,7	2,4	0,3
Beregszászi járás	76,1	0,1	99,8	0,0	0,0
Huszt járás	3,9	1,6	98,3	0,1	0,0
Ilosvai járás	0,1	25,4	73,7	0,9	–
Munkácsi járás	12,7	1,0	98,9	0,0	0,2
Nagybereznai járás	0,1	33,3	66,7	–	–
Nagyszőlősi járás	26,2	2,0	97,9	0,1	0,0
Ökörmezői járás	0,0	75,0	25,0	–	–
Perecsenyi járás	0,2	29,5	69,2	1,3	–
Rahói járás	3,2	23,8	75,9	0,2	0,1
Szolyvai járás	0,7	45,4	53,8	0,3	0,5
Técsői járás	2,9	6,7	93,8	0,2	0,3
Ungvári járás	33,4	0,7	99,0	0,2	0,1
Volóci járás	0,1	28,0	68,0	4,0	–
Összesen	12,1	2,6	97,1	0,2	0,1

Forrás: A népesség nemzeti összetétele és nyelvi sajátosságai, 2003.

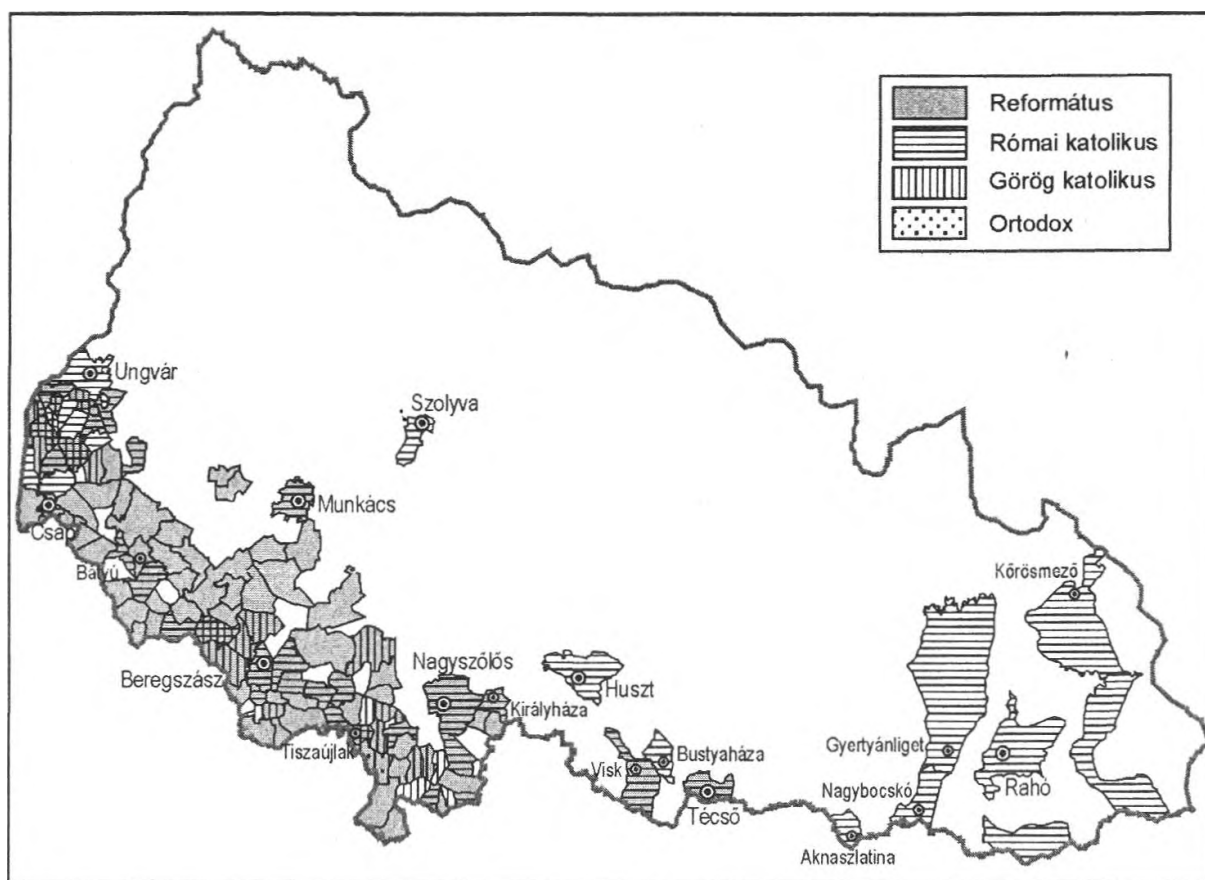
2.2. Vallási megoszlás

A vallási összetétel vizsgálatát a posztszovjet térség országaiban rendkívül megnehezíti a felekezeti megoszlás statisztikai nyilvántartásának és a vonatkozó népszámlálási kérdéseknek a hiánya. Az alábbiakban közöltek az érintett egyházak prominensei által publikált adatokra (Józan, 1989; Csáti, 1990), nem publikált egyházi forrásokra, illetve részleges települési szintű népességföldrajzi vizsgálatokra támaszkodnak. Kárpátalja legszámosabb felekezete az *ortodox*, más néven *görögkeleti*, vagy ahogy magukat nevezik, *pravoszláv*. Pravoszláv vallású az ukránok közel kétharmada, az oroszok zöme és a románok egy része is, számuk 700 ezerre tehető. A magyarok között csupán egy görögkeleti gyülekezetet tartanak számon, a Nagyszőlősi járás területén Tiszabökenyben. Ukrajna területén jelenleg több ortodox egyház is működik. A megyében élő ortodoxok zöme az Ukrán Pravoszláv Egyház–Moszkvai Patriarchátus fennhatóságát ismeri el (43. ábra).

A hívek száma alapján a második helyen a *görög katolikus* egyház áll. A második világháború előtt Kárpátalján a legtöbb hívőt egyesítő egyházat 1949-ben a szovjet rendszer betiltotta, és erőszakkal beolvasztotta a pravoszlávba. A rendszerváltáskor újjászerveződött és újra törvényesített görög katolikus egyházhoz a korábbi híveknek és azok leszármazottainak csak egy része tért vissza, nagyobb része viszont maradt az évtizedeken át már megszokott ortodox hitnél. A 220 ezer fős közösség zömében szintén ukrán, de mintegy 14 ezer magyar, és a románok egy része is görög katolikus. A felekezet legtöbb híve Ungváron (közel 40 ezer fő), Munkácson (21 ezer fő), az Ilosvai, Munkácsi, Huszti, Nagyszőlősi, Ungvári és Beregszászi járásokban (egyenként 15–20 ezer fő) él. A 14 ezer magyar görög katolikus Kárpátalja magyar lakosságának a 9%-át teszi ki. Jelentősebb arányban az Ungvártól délre eső, a Beregszász környéki és az ugoicsai magyar falvakat lakják. Nagyszámú magyar görög katolikus lakosa van Csepének (Nagyszőlősi járás, 1800 fő), Salánknak (Nagyszőlősi járás, 1500 fő) és Makkosjánosinak (Beregszászi járás, 1000 fő) (43. ábra).

A *református felekezethez* tartozók száma becslések szerint hozzávetőleg 77 ezer főre tehető. A reformátusok túlnyomó többsége magyar, a kárpátaljai nemzetiség 51%-a a nevezett felekezethez tartozik. Rajtuk kívül a cigányság körében vannak még nagyobb számban reformátusok, ami az egyház rendszerváltást követő intenzív missziós munkájának az eredménye. A síkvidéki magyar falvak zöme református többségű (43. ábra). A legnagyobb református gyülekezet a nagydobronyi (Ungvári járás), a megye legnagyobb magyar falva vallásilag szinte egyöntetű, a hívek száma 4900. A kálvini tanítás követői nagy számban élnek még Beregszászban (3100 fő), Viskén (Huszti járás; 3100 fő), Dercenben (Munkácsi járás, 2700 fő) és Váriban (Beregszászi járás, 2600 fő).

43. ábra

A kárpátaljai magyarok felekezeti megoszlása, 2001

Megjegyzés: A térkép csak azokat a felekezeteket jelöli meg, amelyek az adott település magyar népességének legalább a 20%-át teszik ki.

Forrás: Molnár D. I. és Molnár J. szerkesztése.

A római katolikus egyház híveinek száma Kárpátalján 40 ezer fő körül mozog. Ezek többsége magyar, bár az összmagyarságtól eltérően a kárpátaljai magyarok körében a római katolikus egyház csupán a második legszámosabb felekezetet alkotja. Rajtuk kívül vannak szlovák, német és ukrán katolikusok is. Az egyház 32 ezer magyar híve a megye magyar népességének a 21%-át teszi ki. Római katolikus felekezetű a városokban élő magyarok többsége, valamint ők teszik ki a Felső-Tisza-vidék szóránymagyarságának a túlnyomó részét is. A legtöbb magyar katolikus Munkácson (4600 fő), Ungváron (3100 fő), Beregszászban (3800 fő) és Nagyszőlösön (2400 fő) él (43. ábra).

A megyében a felsoroltakon kívül számos *kisebb újprotestáns* egyház működik, amelyek közül a baptisták, a Jehova Tanúi és az adventisták a legszámosabbak. A kisegyházak híveinek a számáról nincsenek valamennyire is hiteles ismeretek; valószínűleg a szovjet idők illegálitása örökségeként máig sem szí-

vesen szolgáltatnak ki adatokat. Becslések szerint egyenként legfeljebb 10–20 ezer lehet az egyháztagek száma, és a hívek között egyaránt megtalálható Kárpátalja mindegyik számosabb nemzetisége. A második világháború előtt nagyszámú kárpátaljai zsidóság a deportálások és a kivándorlás következtében mára töredékére, mintegy kétezer főre fogyatkozott. Túlnyomó részük a városokban él. A magyarok között a zsidó vallásúak száma néhány százra tehető. Végül Kárpátalján a következetesen ateisták aránya a különböző közvetett források alapján (pl. *Csernicskó – Soós*, 2002) mindössze 4–5%-ra tehető. A felekezet nélküliek azonban ennél jóval többen is lehetnek, arányuk 10–20% között mozoghat.

2.3. Iskolázottság

Kárpátalján a 2008–2009-es tanévben közel 700 *közüktatási intézmény* működött, amelyekben majdnem 160 ezer diák tanult. Az iskolások száma az ezredforduló óta, amikor számuk még meghaladta a 200 ezer főt, gyors ütemben csökkent, és a születésszám ezredvégi csökkenése egyre inkább érezteti a hatását (24. táblázat).

A *tanulók megoszlása* az osztályok oktatási nyelve szerint a rendszerváltás óta jelentősen módosult. Az 1989/90-es tanévben 81,1%-uk járt ukrán tannyelvű osztályba. Közel azonos, 8% feletti volt a magyar és az orosz tannyelvű osztályokban tanulók számaránya, román nyelven pedig 2,3%-uk tanult. A rendszerváltással erőteljesen megnövekedett az ukrán nyelvű oktatás iránti igény, s az ezredfordulóra az ukrán tannyelvű osztályokba járó tanulók aránya 86% körüli emelkedett. Gyarapodott azonban a magyar nyelven tanulók száma is, amely az ezredfordulón érte el a maximumát, meghaladva a 21 ezer főt (*Orosz*, 2007). Ezzel egyidőben esett vissza drasztikusan az orosz nyelven tanulók száma és aránya, amely az utóbbi években az 1% körüli szinten stabilizálódott. A román tannyelvű oktatási intézményekbe járó tanulók aránya az elmúlt két évtizedben jelentősen nem változott, számuk viszont az ezredforduló óta, a teljes tanulói létszámmal párhuzamosan, jelentősen csökkent. Az 1993/94-es tanévtől szlovák tannyelvű elemi osztályok indultak Ungváron, amelyekben jelenleg átlagosan 70–80 kisdíák tanul (24. táblázat).

A 2008/09-es tanévben Kárpátalján 67 iskolában és 5 egyházi alapítványi líceumban oktattak magyarul, harmincban pedig párhuzamosan magyarul és ukránul. A harmadik évezred első éveiben a magyar nyelven tanulók számát is intenzív visszaesés jellemezte, miközben arányuk 10% fölött stagnált. Ez, bár jelentős előrelépés az 1990 előtti viszonyokhoz képest, még mindig elmarad a magyarság össznépességén belüli 12,1%-os részarányától. Azonban ha a magyarok iskoláskorú népességén belüli arányához viszonyítunk, ami 10,8%, a

helyzet kedvezőbbnek látszik (Ukrajna legszámosabb nemzetiségeinek megoszlása..., 2004).

Az utóbbi két évben az ukrajnai oktatáspolitikában bekövetkezett, a kisebbségi oktatási rendszer számára kedvezőtlen fordulat negatív hatása máris jelentkezett mind a magyar iskolák tanulói létszámának, mind a magyarul tanulók arányának a csökkenésében (24. táblázat).

24. táblázat

A tanulók megoszlása az osztályok oktatási nyelve szerint Kárpátalján az állami oktatási intézményekben, 1989–2008

Tanév	Az osztály tannyelve										Össze- sen, fő
	ukrán		magyar		román		orosz		szlovák		
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	
1989/90	166 245	81,1	17 275	8,4	4 827	2,3	16 598	8,1	0	0,00	204 945
1994/95	171 001	83,8	19 642	9,6	4 460	2,2	8 925	4,4	25	0,01	204 053
1999/00	175 228	85,5	21 034	10,3	4 525	2,2	4 074	2,0	87	0,04	204 948
2006/07	147 508	86,1	18 136	10,6	3 948	2,3	1 718	1,0	53	0,03	171 363
2007/08	142 743	86,2	17 366	10,5	3 754	2,3	1 613	1,0	70	0,04	165 546
2008/09	138 333	86,5	16 407	10,3	3 598	2,2	1 548	1,0	79	0,05	159 965

Forrás: Beregszászi – Csernicskó – Orosz, 2001; A Kárpátaljai Állami Közigazgatási Hivatal Oktatási és Tudományos Főosztályának adatai.

A 25. táblázat adatai alapján a magyar nyelven tanuló iskolások közigazgatási egységenkénti aránya jól korrelál a magyar népesség részesedésével. Számarányához képest erősen alulképviselt volt az oktatásban a Nagyszőlősi járás magyarsága, ahol főleg a vegyesen lakott településeken volt jellemző a magyar gyerekek ukrán osztályokba járatása. A szórványban (például Ungváron, Huszton és a Rahói járásban) élő nemzettársak részben a korlátozott lehetőségek, részben a vegyes házassági asszimiláció miatt választották kisebb arányban a magyar iskolákat.

Helyenként ugyanakkor – így az Ungvári járásban, Munkácson és Csapon – a magyar iskolákban tanulók aránya jelentősen meg is haladta a magyar népesség megfelelőjét. Ez a Kárpát-medencei magyar közösségek esetében szokatlan jelenség azzal függ össze, hogy a kárpátaljai cigányok zöme magyar anyanyelvű, és a gyerekeik nagyrészt magyar iskolába jártak. A 2006/2007-es tanévben végzett felmérés szerint a megye iskoláiba 5822 roma származású tanuló járt, közülük 2716 fő, azaz 46,7%-uk tanult magyar nyelven. Különösen nagy számban és arányban tanultak cigány gyerekek a magyar iskolákban Bereg-

szász, Munkács és Csap városokban, valamint a Beregszászi és az Ungvári járásokban (Kárpátaljai Állami Közigazgatási Hivatal, 2008).

A kárpátaljai főiskolák és egyetemek hallgatói létszáma a 2006/2007-es tanévben 17 926 fő volt (Orosz, 2007). Az intézmények által szolgáltatott adatok alapján közülük 1923, azaz 10,7% volt magyar, akiknek több mint a fele (1021 diák) a beregszászi székhelyű II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskolára járt. E főiskola megnyitása érezhetően javított a magyar fiatalok felsőoktatási esélyein Kárpátalján, ahol a rendszerváltáskor és előtte mindössze 5% körül mozgott a részesedésük a főiskolák és egyetemek hallgatói között. A felsőoktatásban részesülők alig több mint 6%-a tanult csupán magyar nyelven a beregszászi székhelyű II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola szakjain, az Ungvári Nemzeti Egyetem magyar nyelv és irodalom, valamint magyar történelem szakán, továbbá a Kijevi Szlavisztikai Egyetem Ungvárra kihelyezett tagozatának magyar nyelv és irodalom szakán.

25. táblázat

A magyar nyelven tanuló iskolások száma és aránya Kárpátalja közigazgatási egységeiben a 2006/2007-es tanévben

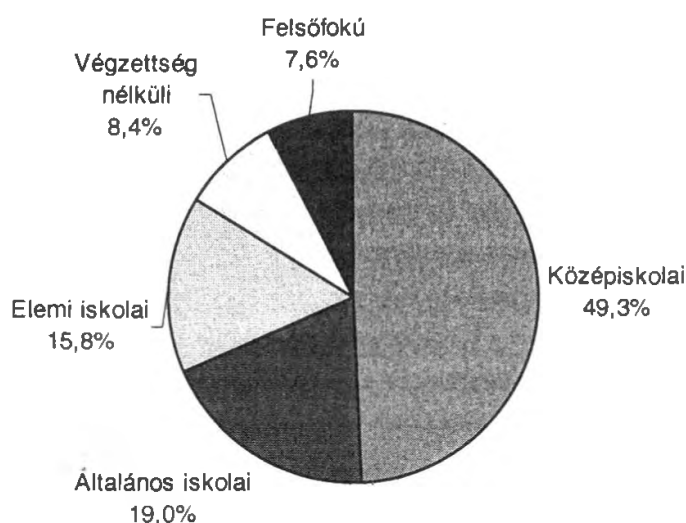
Megnevezés	A népesség száma, fő, 2001	A magyarok aránya, %	Az iskolások száma	Ebből magyar nyelven tanult, fő	A magyar nyelven tanulók aránya, %
Beregszász város	26 554	48,1	3 632	1 751	48,2
Csap város	8 870	39,4	1 113	473	42,5
Huszt város	31 864	5,4	4 219	71	1,7
Munkács város	81 637	8,5	9 715	1 026	10,6
Ungvár város	115 568	6,9	14 681	675	4,6
Beregszászi járás	54 062	76,1	6 634	5 155	77,7
Husztai járás	96 960	3,9	13 931	363	2,6
Ilosvai járás	100 905	0,1	15 315	0	0,0
Munkácsi járás	101 443	12,7	12 931	1 795	13,9
Nagybereznai járás	28 211	0,1	3 670	0	0,0
Nagyszőlősi járás	117 957	26,2	16 941	3 367	19,9
Ökörmezői járás	49 890	0,0	7 122	0	0,0
Perecsenyi járás	32 026	0,2	4 323	0	0,0
Rahói járás	90 945	3,2	15 052	158	1,0
Szolyvai járás	54 869	0,7	6 659	30	0,5
Técsői járás	171 850	2,9	25 355	620	2,4
Ungvári járás	65 629	32,5	6 821	2 809	41,2
Volóci járás	25 474	0,1	3 249	0	0,0

Forrás: A Kárpátaljai Állami Közigazgatási Hivatal Oktatási és Tudományos Főosztályának adatai.

Kárpátalján 2001-ben felsőfokú végzettséggel 88 225 fő, a hat éven felüliek 7,6%-a rendelkezett, ami jóval alulmúlta a 12,4%-os országos átlagot. Középfokú végzettsége a lakosság közel felének, azaz 573 799 főnek volt. Az általános iskolát végzettek száma 221 459 volt (19,0%), a csupán elemi iskolai végzettséggel rendelkezőké pedig 183 492 (15,8%). A lakosság 8,4%-a nem rendelkezett semmilyen végzettséggel (44. ábra).

44. ábra

Kárpátalja hat éves és annál idősebb lakosságának végzettség szerinti megoszlása, 2001

Megjegyzés: Mivel az ukrajnai népszámlálás végzettségre vonatkozó kérdése csak a 6 éves és annál idősebb korú népességet érintette, a végzettség százalékos mutatói ennek a korosztálynak a létszámához viszonyítva került kiszámításra.

Forrás: A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal adatai, 2003. alapján a szerző szerkesztése.

Jelentősek az iskolai végzettség eltérései a városok és a falvak viszonylatában. A városi lakosság körében jóval nagyobb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya: 14,3%, míg a falvakban csupán 3,6%. A városokban, érthető módon magasabbnak adódott a középfokú végzettséggel rendelkezők aránya is: 53,3%, szemben a falvak 46,8%-ával. Az alacsonyabb képzettségű népesség aránya falun bizonyult magasabbnak. Általános iskolai végzettséggel csak a városlakók 13,4%-a, elemi iskolával mindössze 12,0%-a rendelkezett, 6,8%-uk pedig képzettség nélküli, kvázi analfabéta volt. A megfelelő arányok a falvakban 22,3%, 17,9% és 9,3% körül alakultak.

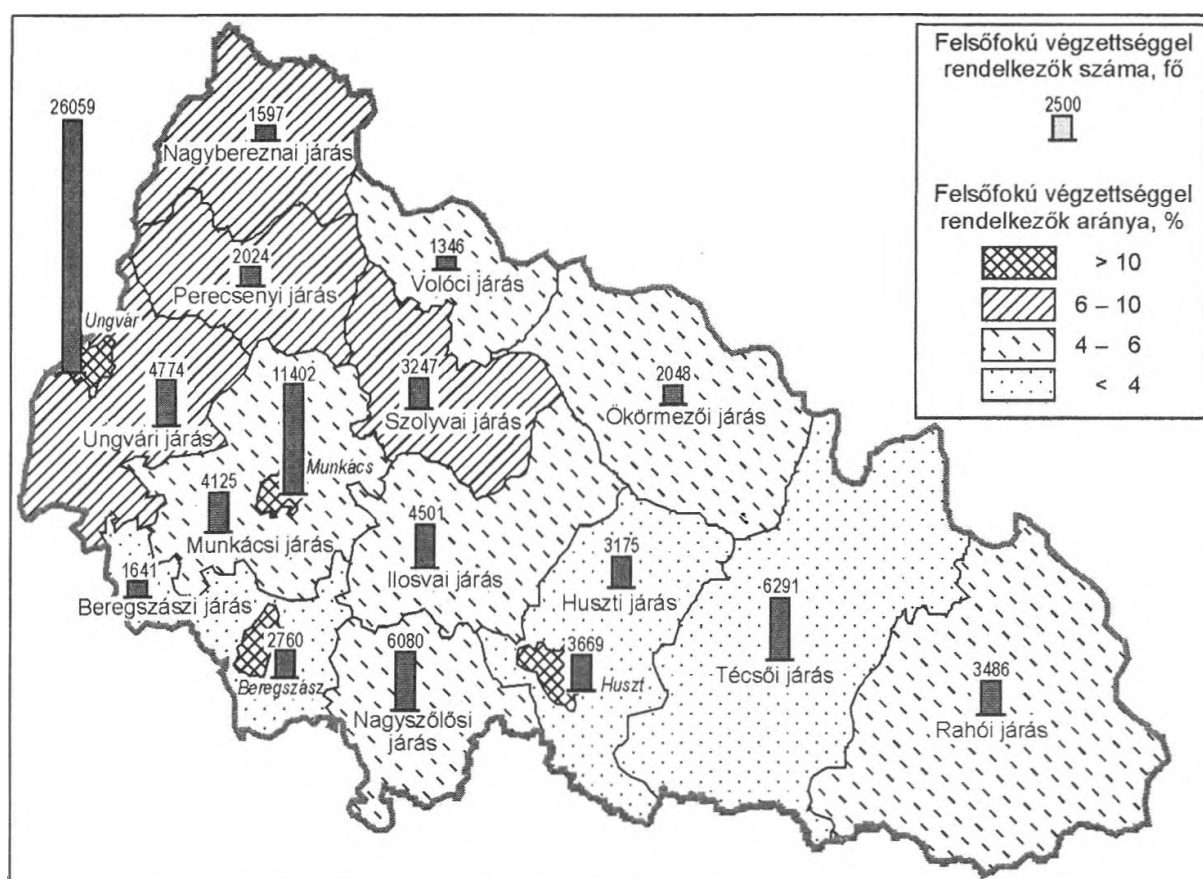
Az egyes járások népességének a végzettségi adatait vizsgálva megállapítható, hogy 2001-ben Kárpátalja felsőfokú végzettséggel rendelkező lakosságának 29,5%-a a megyei központban, Ungváron élt, ami 26 059 főt jelentett.

Nagyszámú értelmiségi lakosa volt Munkácsnak (11 402 fő), ami a megye felsőfokú végzettséggel rendelkező népességének 12,9%-át adta. Jelentős volt a főiskolát és egyetemet végzettek száma még a Nagyszőlősi (6080 fő), az Ungvári (4774 fő), az Ilosvai (4501 fő) és a Munkácsi (4125 fő) járásban is (45. ábra).

A felsőfokú végzettségűek aránya a megyei alárendeltségű városokban meghaladta a tíz százalékot. Közülük is kiemelkedett Ungvár, ahol ebbe a kategóriába tartozott a hat évnél idősebb lakosság 23,8%-a. A járások között jobbak voltak a megye nyugati részén fekvők mutatói. Kivételnek bizonyult a Beregszászi járás, ahol a felsőfokú végzettséggel rendelkező emberek száma nem érte el a járás 6 évnél idősebb lakosságának a 4%-át sem (45. ábra).

45. ábra

A felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma és aránya a hat évnél idősebb lakosság körében közigazgatási egységenként, 2001

Forrás: A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal adatai, 2003. alapján szerkesztette Molnár D. I.

A Beregszászi járás kedvezőtlen mutatói a kárpátaljai magyarság egészére is jellemzőek voltak, miután a felsőfokú végzettségűek 4,5%-os aránya mélyen alulmúlta a megyei átlagot. Ez az alulreprezentáltság számos objektív és diszkriminatív jellegű ok eredőjeként alakult ki. A magyarok felsőfokú képzésben való részvételét a politikai okokon kívül évtizedeken keresztül nehezítették a nyelvi problémák is, hisz a Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola 1996-os bejegyzése előtt a megyében csak az Ungvári Állami Egyetem magyar nyelv és irodalom szakán tudtak anyanyelven továbbtanulni, itt azonban csak a szaktantárgyakat hallgathatták magyarul. Az anyaországi munkalehetőségek jelentős agyelszívó hatása ugyancsak apasztotta a nemzetrész amúgy is vékony értelmiségi rétegét (Orosz, 2005; 2007; Beregszászi – Csernicskó – Orosz, 2001). Középiskolai végzettséggel a kárpátaljai magyarok 54%-a, általános iskolaival a 24%-a, elemivel a 16%-a rendelkezett. Az alacsonyabb képzettségi szinteken jelentős különbségek a magyarság és a többség között nem voltak.

A KÖTET SZERZŐI

- BARANYI BÉLA, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, osztályvezető, MTA RKK
Alföldi Tudományos Intézet Debreceni Osztály, Debrecen
- BERGHAUER SÁNDOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi
Tanszék, Beregszász
- BRENZOVICS LÁSZLÓ PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem
és Társadalomtudományi Tanszék, Beregszász
- CSOMA ZOLTÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék,
Beregszász
- DARCSI KAROLINA, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Történelem és Tár-
sadalomtudományi Tanszék, Beregszász
- FILEPNÉ NAGY ÉVA PhD, igazgatóhelyettes, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Terület-
fejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft., Nyíregyháza
- FODOR GYULA, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tan-
szék, Beregszász
- GÖNCZY SÁNDOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi
Tanszék, Beregszász
- GULYÁS LÁSZLÓ PhD, főiskolai docens, Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar Öko-
nómiai és Vidékfejlesztési Intézet, Szeged
- IZSÁK TIBOR, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi Tanszék,
Beregszász
- JAKAB LAJOS MD, családorvos, Badaló
- KÉSZ BARNABÁS néprajzkutató, Salánk
- KISS ÉVA, a közgazdaságtudományok doktora, tudományos főmunkatárs, Ukrán Nem-
zeti Tudományos Akadémia Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézete,
Ungvár
- KOHUT ERZSÉBET, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék,
Beregszász
- MOLNÁR D. ISTVÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi
Tanszék, Beregszász
- MOLNÁR JÓZSEF PhD, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Földtudományi
Tanszék, Beregszász
- OROSZ ILDIKÓ PhD, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola elnöke, Bere-
gszász
- ZSELICZKY ISTVÁN, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Biológiai Tanszék,
Beregszász

Dialóg Campus Kiadó (Nordex Kft.) • 1088 Budapest, Rákóczi út 9. Tel./fax:
(1) 266–0025, 266–1265; e-mail: info@dialogcampus.hu • A kiadásért felel: dr.
Bázing Zsuzsanna igazgató • Főszerkesztő: Schenk János • Műszaki szer-
kesztő: Strasserné Csapó Ilona • A szerkesztő munkatársa: Rajhóczki László
• Borító: Pinczehelyi Sándor • Az első borítón a Sipot-vízesés, Karmacsi Zol-
tán fotója. A hátsó borítón Beregszász madártávlattól, Molnár D. István
fotója • Nyomdai kivitelezés: Sümegi Nyomdaipari, Kereskedelmi és Szol-
gáltató Kft. Pécs. Felelős vezető: Sümegi Ferenc ügyvezető.

ISBN 963 9052 33 7 Ö
ISBN 978 963 9899 18 6

Kárpátalja

A Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központjának sorozata a Kárpát-medence régióinak helyzetét, térbeli folyamatait elemzi a harmadik évezred elején. A Kárpát-medence gazdasági tereinek fejlődésében az 1990-es évtizedben lezajlott politikai változások és gazdasági átalakulások ellentmondásos folyamatokat váltottak ki. Az európai uniós tagság távlatos eredménye a Kárpát-medence évszázadok során formálódott integrációs kapcsolatainak modern formában történő újraszerveződése lehet. A térség földrajzi fekvése, az integrációra való érettség változatos formái miatt természetesen a kíváncsi állapot elérése hosszú évtizedekre ad feladatokat politikusoknak, kutatóknak, gazdasági szakembereknek egyaránt. A sorozat ehhez a szoros szellemi együttműködéshez kíván segítséget nyújtani.

A sorozat tizenegyedik kötete a ma Ukrajnához tartozó Kárpátalja régiót mutatja be, a térség jelenlegi gazdasági-társadalmi viszonyait elemzi, a fejlődés különböző tényezőit méri fel történelmi összefüggésekbe ágyazva. A 12 800 km² területű, 1,25 millió népességű, történelmileg az egykori Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyék területéből 1920-ban létrejött nagy közigazgatási egység jelenleg 13 járást, 11 várost, 19 városias jellegű és 579 egyéb falusi települést foglal magában, a régió lakosságából mintegy 150 ezer fő, Kárpátalja népességének 12%-a a magyar nemzetiségű kisebbség. Többek között ezért is megkülönböztetett érdek a régió komplex gazdasági-társadalmi szempontú elemzése.

A sorozat szerkesztője Horváth Gyula, az MTA doktora, egyetemi tanár, az MTA Regionális Kutatások Központjának Széchenyi-díjas főigazgatója, az Academia Europaea tagja. A kötetet Baranyi Béla, az MTA doktora, tudományos tanácsadó, az MTA RKK ATI Debreceni Osztályának vezetője, a Debreceni Egyetem tanára szerkesztette.

